

מסילת ישרים השלם

סדר ויכוח וסדר פרקים

למוהר"ר משה חיים לוצאטו זלה"ה

יוצא לאור על פי כ"ק של המחבר

ועל פי דפוס ראשון, אמשטרדם ת"ק

מהדורה מחודשת עם ביאור נרחב

בצירוף 'בין המסילות'

מאת הרב אברהם שושנה

574 עמודים מוגדלים

- במהדורה זו נתרצבו ההערות והביאורים בכל הקשור למקורותיו של 'מסילת ישרים' בספרי חז"ל, בש"ס ובמדרשים ובראשונים.
- נתבאר עד כמה הושפע רמח"ל בחיבור 'מסילת ישרים' מספרי הרמב"ם, משנה תורה, מורה הנבוכים, ועוד. ומספרי חכמי ישראל ההולכים בדרכו של הרמב"ם, כגון ספר העיקרים וספר העקידה.
- נתבארה לשונו הזהב של רמח"ל ומקורותיה במקרא ובפרשנות המקרא. ובהעמקה בלשונו מתבארים ענייניו.
- נידונו במיוחד החלקים ההלכתיים שב'מסילת ישרים' ונתחברו להם דיונים מדויקים.
- הוקדש טיפול מיוחד לעיון השוואתי בין 'סדר ויכוח' ו'סדר פרקים' בהערות, ובצירוף הקונטרס 'בין המסילות', המדגיש את החידושים שיש בכל אחד מהם.
- מצורף מפתח גדול ומקיף.

זהו ספר מופת חובה לכל בית ישראל.

"תקוותי שתוצאה מפוארה זו תשמש דחף לכל בני תורה לחדש את עומק העיון במסילת ישרים שכבר שיבחוהו גדולי הדורות כספר היסוד בעבודה המוסרית".

מדברי מרן הגאון רבי מרדכי גיפטר זצ"ל, ראש ישיבת טלז

להשיג בחנויות הספרים

הפצה

בא"י: הפצת ספר 03-6772291 e: be2591@012.net.il

בארה"ב: עם הספר (לעוויץ) 718-377-0047 e: imhaseferlevitz@gmail.com

מכון אופק

בא"י: 02-6535920 e: ofeq.inst@gmail.com בארה"ב: 440-943-1497 e: ofeq@att.net

לייקווד: 908-692-8706 e: yashoshana@gmail.com

מסילת ישרים השלם

סדר ויכוח וסדר פרקים

למוהר"ר משה חיים לוצאטו זלה"ה

יוצא לאור על פי כ"ק של המחבר כתב יד מוסקבה/גינצבורג 1206

ועל פי דפוס ראשון, אמשטרדם ת"ק

מהדורה מחודשת עם ביאור נרחב

בצירוף 'בין המסילות'

מאת

הרב אברהם שושנה

מכון אופק

574 עמודים

ספר 'מסילת ישרים' נדפס לראשונה באמשטרדם בשנת ת"ק, ומאז הופעתו זכה לפרסום רב ולתפוצה עצומה. הספר ניתרגם לכמה שפות, ונתחברו עליו ביאורים ועיונים, דיונים וניתוחים מעמיקים. ובפרט בשנים האחרונות, לאחר גילוי של 'מסילת ישרים' – סדר ויכוח, שזכה הרב הגאון ר' אברהם שושנה שליט"א, ראש מכון אופק, להצילו מתהום הנשיה, חשכת רוסיה הסוביטית, ולהפיצו בישראל במהדורות מדויקות ומפוארות. שמאז נתחדשו פניו של הספר הגדול הזה, מקנייני הרוח הגדולים של עם ישראל, וגבר בו העיון עם הופעת המהדורה הרחבה הערוכה בסדר ויכוח בין חכם וחסיד. וכך כתב מרן הגאון רבי מרדכי גיפטר זצ"ל, ראש ישיבת טלז, באגרת פתיחה וברכה למהדורה הראשונה שראתה אור ע"י מכון אופק בשנת תשנ"ד:

מה מאד שמחתי בהיודע לי שידידי וחביבי הרב הגאון הנעלה רבי אברהם שושנה שליט"א, ראש מכון אופק, עומד לזכות את הרבים פעם נוספת במרגלית יקרה, הלא הוא ספר מסילת ישרים שחיברו רבינו הרמח"ל נ"ע תחילה כויכוח, ונמצא בעצם כ"ק... ועתה משמיא קא זכו ליה להוציאו מאפילה לאורה להאיר בו לכל מבקשי דעת. ועוד טובה גדולה עשה בהדפיסו מחדש גם ספר מסילת ישרים הנדפס מכבר, מנוקה מן הטעויות והשיבושים, עפ"י הדפוס הראשון ועפ"י נוסח מסילת ישרים שבכתב היד, שבהרבה מקומות לשונותיהם שווים, ומעתה נסתקלה המסילה והדברים מאירים כנתינתם, תקוותי שתוצאה מפוארה זו תשמש דחף לכל בני תורה לחדש את עומק העיון במסילת ישרים שכבר שיבחוהו גדולי הדורות כספר היסוד בעבודה המוסרית.

ואכן עם פירסומו של 'מסילת ישרים' – סדר ויכוח, הכתוב בעצם כ"ק של המחבר, זכה דורנו לא רק למהדורה יותר רחבה של החיבור הגדול הזה, אלא גם לנוסח מדויק של 'מסילת ישרים' הרגיל. שעפ"י כתב היד תוקנו מקומות רבים במסילת ישרים שבדפוס. ובזה נתייחד ספר 'מסילת ישרים', הנקרא 'סדר פרקים' בהוצאת מכון אופק, המתבססת על הוצאת אמשטרדם שנדפסה בחיי המחבר, שהיא האמינה ביותר, ומתוקנת עפ"י החיבור שבכתב היד.

מיד להוצאתו לאור של כתב היד, נודע טיבו המיוחד בעולם ורבים עמדו על התועלת הגדולה האצורה בו. ומאז גבר וגובר העיון ב'מסילת ישרים', על שני חלקיו, בבתי מדרשות ובחבורות הקובעים בו את לימודם. שבצירוף שני הספרים, 'סדר ויכוח' ו'סדר פרקים', מחזדים ומחדשים הלומדים את הבנת הספר בכללו. כי מהדורת כתב היד במקומות רבים מהווה פירוש ל'מסילת ישרים' בכללו, בפרט בשלשת הפרקים הנוספים שבראש כתב היד. וכבר אמרו רבי-מוסר, והודיעו דעתם ברבים, שעם גילוי והופעתו של 'מסילת ישרים' בכתב היד, נתגלה ביתר עז אורו המבהיק של החיבור לא רק לענקי רוח אלא גם לכל הצמאים לדבר ה'.

מאז הוצאת 'מסילת ישרים', על שני חלקיו, זכה הספר למהדורות רבות ע"י מכון אופק, מהדורות שהלכו ונשתכללו מהוצאה להוצאה, עד שהגיע החיבור בשנים האחרונות למדרגה רמה של שיפור ושלמות. בהקדמה למהדורה המחודשת הרואה אור עתה, נסקרו המהדורות השונות של מכון אופק שזכה להם הספר. נכתב שם: 'על המהדורות שקדמו למהדורת תשס"ה', 'על מהדורת תשס"ה', 'על המיוחד שבמהדורת תשס"ז', ו'על המהדורות שבאו אחרי מהדורת תשס"ז'. כל אחת ושיכלולה.

במהדורה המחודשת הזו עם ביאור נרחב נתקדמה עבודת הההדרה של הספר בהרחבת הביאור המלווה אותו, המכיל עיונים מעמיקים ובהירים, הן בכל הקשור לחקר מקורותיו של החיבור, בספרות חז"ל הרחבה, המדרשים וסוגיות התלמוד, ובספרות הקדמונים על כל ענפיה. גם מקורותיו הלשוניים ומקורותיו הרעיוניים של 'מסילת ישרים' נבדקו ונתבארו באר היטב. נתבארה במיוחד לשונו הזהב של רמח"ל ומקורותיה במקרא ובפרשנות המקרא, ובהעמקה בלשונו מתבארים ענייני החיבור באר היטב.

ובפרט נעשה מאמץ גדול במהדורה מחודשת זו למצוא סימוכין לדברי רמח"ל בספר 'מסילת ישרים' בדברי המורה לצדקה, הרמב"ם, בכל כתביו, במשנה תורה, בפרט בספר המדע, בפירושו למשנה, ובמורה הנבוכים. הרב שושנה שליט"א הראה בעבודתו המקיפה שקיימים הקבלות ברורות בין משנת רמח"ל ב'מסילת ישרים' ובין תורת הרמב"ם, למרות שלא נזכר שמו של הרמב"ם בכל החיבור. הוא מראה בעליל על השפעה זו בהערות המלוות את ההוצאה הזאת. ולא רק מכתבי הרמב"ם הושפע רמח"ל, אלא גם מספרי חכמי ישראל ההולכים בדרכו של הרמב"ם, כגון ספר העיקרים וספר העקידה, ועוד.

גם נידונו במיוחד בהוצאה זו החלקים ההלכתיים שב'מסילת ישרים', ורבים הם, ונתחברו להם דיונים מדויקים, המצביעים על חידושיו.

במהדורה זו הוקדש טיפול מיוחד לעיון השוואתי בין 'סדר ויכוח' ו'סדר פרקים' בהערות, ובצירוף הקונטרס 'בין המסילות', המדגיש את החידושים שיש בכל אחד מהם. לספר מצורף מפתח גדול ומקיף.

מאז שנתפרסם ספר 'מסילת ישרים' על שני חלקיו, זכה החיבור לתעצומות הפצה. ועם המהדורה המחודשת הזו עם ביאור נרחב, נפתחים לפנינו כעת חדרי חדרי של הארמון המפואר 'מסילת ישרים', וניתנים בידינו הכלים שבעזרתם נוכל להכנס יותר לטרקלין לחזות בנועם האור כשהוא מבהיק במקורו. לא נגזים אם נאמר שזהו ספר מופת חובה לכל בית ישראל.

הרב ישראל שניידר

תוכן

9	הקדמה
30	צילומים
א-תכא	מסילת ישרים השלם

מסילת ישרים א: סדר ויכוח – א-רלב

פרק א: איש חכם היה ג • פרק ב: חובת האדם אל בוראו כ • פרק ג: לימוד התורה לח • פרק ד: בביאור מידת הזהירות מג • פרק ה: בחלקי הזהירות מו • פרק ו: בדרך קניית הזהירות נב • פרק ז: בביאור מפסידי הזהירות וההרחקה מהם סד • פרק ח: בביאור מידת הזריזות טט • פרק ט: בביאור חלקי הזריזות עד • פרק י: בדרך קניית הזריזות עט • פרק יא: בביאור מפסידי הזריזות וההרחקה מהם פב • פרק יב: בביאור מידת הנקיות פח • פרק יג: בפרטי מידת הנקיות צב • פרק יד: בדרך קניית הנקיות וההרחקה ממפסידיה קכה • פרק טו: בביאור מידת הפרישות קכז • פרק טז: בחלקי הפרישות קלז • פרק יז: בדרך קניית הפרישות קלט • פרק יח: בביאור מידת הטהרה קמב • פרק יט: בדרך קניית הטהרה וההרחקה ממפסידיה קמט • פרק כ: בביאור מידת החסידות קנב • פרק כא: בחלקי החסידות קנו • פרק כב: במשקל החסידות קפז • פרק כג: בדרך קניית החסידות וההרחקה ממפסידיה קצג • פרק כד: בביאור מידת הענוה וחלקיה קצו • פרק כה: בדרך קניית הענוה וההרחקה ממפסידיה רז • פרק כו: בביאור מידת יראת החטא ריב • פרק כז: בדרך קניית יראת החטא וההרחקה ממפסידיה רכ • פרק כח: בביאור מידת הקדושה ודרך קנייתה רכב

מסילת ישרים ב: סדר פרקים – רלג-תכא

הקדמת הרב המחבר רלה • פרק א: בביאור כלל חובת האדם בעולמו רמד • פרק ב: בביאור מידת הזהירות רנא • פרק ג: בחלקי הזהירות רנד • פרק ד: בדרך קניית הזהירות רס • פרק ה: בביאור מפסידי הזהירות וההרחקה מהם רעא • פרק ו: בביאור מידת הזריזות רעז • פרק ז: בביאור חלקי הזריזות רפב • פרק ח: בדרך קניית הזריזות רפז • פרק ט: בביאור מפסידי הזריזות וההרחקה מהם רפח • פרק י: בביאור מידת הנקיות רצג • פרק יא: בפרטי מידת הנקיות רצו • פרק יב: בדרך קניית הנקיות וההרחקה ממפסידיה שכח • פרק יג: בביאור מידת הפרישות של • פרק יד: בחלקי הפרישות שלח • פרק טו: בדרך קניית הפרישות שמ • פרק יו: בביאור מידת הטהרה

שמג • פרק יז: בדרך קניית הטהרה וההרחקה ממפסידיה שמח • פרק יח: בביאור מידת החסידות שנ • פרק יט: בחלקי החסידות שנג • פרק כ: במשקל החסידות שפ • פרק כא: בדרך קניית החסידות וההרחקה ממפסידיה שפה • פרק כב: בביאור מידת הענוה וחלקיה שפח • פרק כג: בדרך קניית הענוה וההרחקה ממפסידיה שצט • פרק כד: בביאור מידת יראת החטא תד • פרק כה: בדרך קניית יראת החטא וההרחקה ממפסידיה תיא • פרק כו: בביאור מידת הקדושה ודרך קנייתה תיג • חתימה תכא

תכג-תעו	בין המסילות
תעז	השלמות והוספות ל'הערות וביאורים'
תצה	מפתח מקורות
תקי	מפתח מקורות שנידונו בהערות
תקל	מפתח מקורות ל'בין המסילות'

פרק ב: חובת האדם אל בוראו

אמר הקסיד:

הנה העיון המצטרף לחסידות ולפרישות¹ הוא, ראשונה, לדעת מה היא באמת חובת האדם אל בוראו, מה ה' אלקינו שואל מעמנו² ובמה נתרצה אליו יתברך. ואחר שנדע זה, הנה נבקש הדרכים אשר בם נגיע לעשות חובותינו אלה, ולקבע בנפשותינו המדות הראויות לה לפי הפנה הזאת, וכן נשתדל להפיר מה הן הסבות שיכולות להיות מונעות אותנו מעשות זאת, או שירחיקו מנפשו המדות הטובות ויקבעו בם³ אלו ההפכיות.⁴

אמר הקסיד:

הנה זה ודאי סדר עיוני נכון עד מאד, אי אפשר לחלק עליו. וכבר רואה אני שלא יהיה העיון הזה קצר כאשר חשבתי מתחלה, וכאשר יחשבוהו כל שאר בני העולם חוץ מן החסידים והפרושים, אבל אי אפשר שלא יהיה רחב ועמוק ככל החקירות היותר עמוקות שבמזמורים. עתה הנני מצפה לשמוע ממך פירטי הכללים ואשמח בם.

אמר הקסיד:

הנה הפנה הראשונה, והיא היסודית באמת, היא החובה אשר על האדם ומה ה' שואל מעמו, וכמו שאמרתי לך כבר. ואמנם בהתעוררי על הפנה הזאת ראיתי בני האדם מחלקים בסברותיהם חלוק גדול, ונמשך זה להם מחסר ידיעתם וקצור למודם.

יש שיחשבו שהקדוש ברוך הוא ברא את העולם לתכלית מה, שאין זה מתבקש לנו. והנה ברא אותו בכל כך מיני בריות טובות והנאות טובות והכל

הערות וביאורים

1. ב'מסילת ישרים' בס"ו ובס"פ מכנה רמח"ל את עבודת ה' הרצויה בתואר הכללי 'חסידות ופרישות', ראה מ"ש על כך ב'בין המסילות' בפרק: 'מסילת ישרים' – משנת חסידות'. 2. ע"פ דברים י, יב. 3. בנפשותינו. 4. ראה לעיל, עמ' יג הערה 62 וצרף לכאן.

מסדר בחכמה נפלאה, כאשר הוא ודאי. אמנם אחרי כל זאת הנה לא היה דבר זה שלם אם לא היה שם מי שיהנה בהנאות אלה, ושיוכל להתבונן ולהשיג את היפי והחכמה שנמצא בהם,⁵ כי יפי שאינו נפר הרי הוא פלא היה, על פן ברא אלקים אדם על הארץ לאכל מפריה ולשבע מטובה,⁶ ולהתבונן על בריאותיה הגדולות והטובות.⁷

ואמנם למען אשר ידע האדם היותו עבד ולא אדון, נברא ולא בורא, וגם למען יסתדר האדם הזה במעשיו וכל מעלליו, ולא יהיה פחית הארץ, ולא ימשכו לו נזקים גדולים מהשחתת סדורו והפסד חק מדינותו, שם לו חקים ומשפטים,⁸ שם יפיר שיש לו בורא ואדון, והוא בעצמו יודה במעשיו ובדבריו

הערות וביאורים

5. בבריות הטובות. 6. ע"פ ירמיה כ, ז. 7. תוכן השיטה הזאת, הדחוויה, בקווים כלליים הוא, שהקב"ה ברא את העולם, היקום וכל אשר בו, 'לתכלית מה שאין זה מתבקש לנו'. כלומר, העולם נברא לאיזו מטרה בלתי ידועה לנו, והמטרה ההיא בלתי תלויה באדם – כי לא למען האדם נברא העולם. אלא שיצירה מופלאה זו לא היתה שלמה אם לא יימצא בעולם מי שיעריך ויהנה מן היופי ומן החכמה הנפלאה הטבועים בה, 'כי יופי שאינו ניכר הרי הוא כלא היה'. למטרה זו בא האדם לעולם אחרי שהיתה הבריאה קיימת. בעלי הדעה הזו מודעים לבעייתיות הקיימת במשנתם שהרי התורה כוללת מלבד מערכת משפטים המסדרת את החברה, גם 'מצוות שמעיות', כמצות הנחת תפילין ושיבה בסוכה ודומיהן, ומהו איפוא תפקידן של מצוות אלו בהשקפה הרואה בהנאה מן העולם תכלית החיים; ולזאת הם מסבירים גם מטרת מצוות אלו לפי השקפה זו, כפי שמפרש רמח"ל והולך. ולמרות שמתקבל הרושם שזו דעה מנומקת ובעלת מצע מחושב, נראה לנו שרמח"ל איננו מתפלמס עם שיטה פילוסופית שמקורה בכתבי חכמי ישראל, אלא הוא מתייחס לדעה שהיו לה מהלכים בין חוגים מסויימים בימיו, והוא מציג אותה על מכלול בעיותיה בכדי להפריך אותה לחלוטין. והארכנו הדיבור על כך ב'בין המסילות' בפרק: 'חובת האדם אל בוראו' ב'סדר ויכוח' וב'סדר פרקים', בפרט בסעיף: 'השיטה הדחוויה שונה משיטתם של חכמי ישראל בכל הדורות'. וראה עוד להלן הערה 9. 8. בדומה למה שכתב הרמב"ן בפירושו לשמות טו, כה, פירוש ענין 'חוק ומשפט' שהושם לבני ישראל במדבר על דרך הפשט: 'כאשר החלו לבא במדבר הגדול והנורא וצמאון אשר אין מים שם, להם במחיתם וצרכיהם מנהגים אשר ינהגו בהם עד בואם אל ארץ נושבת, כי המנהג יקרא "חק" ... ו"משפטים"', שיחיו בהם, לאהוב איש את רעהו, ולהתנהג בעצת הזקנים, והצנע לכת באהליהם בענין הנשים והילדים, ושינהגו שלום עם הבאים במחנה

על האמת הזו, וכן יזהר מהדברים שהיו יכולים להפסיד חברתו ולהשחית קבוצתו.⁹

ונמצא לפי הדעת הזאת, עקר ענינו של האדם הוא להנות בטוב העולם ולשבע ממונו כדי שלא תהיה בריאתו לבטלה, והמצוות דבר הכרחי אליו מפני תכונתו; כלבושים מפני הצנה והבתים מפני הגשמים, כן המצוות לסדור מדינותו ומעשיו.

ואולם הדעת הזאת, אף על פי שימצאו בעליה יתדות הרבה ליתלות בה, ומאמרים וענינים רבים וגדולים שיראו כמו מקימים אותה,¹⁰ אין זה אלא

הערות וביאורים

למכור להם דבר, ותוכחות מוסר שלא יהיו כמחנות השוללים אשר יעשו כל תועבה ולא יתבוששו... וכן ביהושע נאמר ויכרות יהושע ברית לעם ביום ההוא וישם לו "חק ומשפט" בשכם (יהושע כד, כה). אינם חקי התורה והמשפטים, אבל הנהגות ויישוב המדינות כגון תנאים שהתנה יהושע. אלא שהרמב"ן מדבר במערכת 'חוק ומשפט' זמנית, לפני שקיבלו בני ישראל את התורה, ומערכת זו כמוהן היתה מערכת חולפת. ⁹ טעמים אלה למצוות נמצאים להם סימוכין אצל חכמי ישראל הראשונים, בפרט אצל אלה הסוברים שיש למצוות טעמים הגיוניים. אבל המטרה העיקרית במצוות אצל חכמי ישראל בכל הדורות היא לא לטובת האדם בעולם הזה, אלא לעבוד בהן את ה' להגיע לשלמות ולזכות על ידן לחיי העולם הבא. לדוגמה: הסברים חברתיים למצוות נמצאים במשנה תורה להרמב"ם, ראה: הלכות דעות פ"ז ה"ח; הלכות חובל ומזיק פ"ג ה"ז; הלכות רוצח ושמירת הנפש פ"ד הל' ח-ט, ועוד. גם במורה נבוכים ניתן מקום נכבד בנושא טעמי המצוות לתועלת המדינית שבהן. אבל המטרה גם במצוות אלו איננה לשמש את האדם אלא לעבוד בהן את ה', כפי שכותב הרמב"ם בהלכות יסודי התורה פ"ד ה"ג: 'שהם (המצוות) הטובה הגדולה שהשפיע הקב"ה ליישוב העולם הזה כדי לנחול חיי העולם הבא'. ובה שונה שיטה זו משיטתם של כל חכמי ישראל בתכלית השוני. וזאת מלבד שלפי הדעה הזו אין טעם ואין פירוש להרבה מחלקי תורה, כפי שעתידי רמח"ל לטעון אחרי כן. יצוין כאן שגם בסדר פרקים מוצגת שיטה זו בהקדמת המחבר, אם כי בקיצור רב. ¹⁰ הכוונה כנראה למקורות אלה: בסדר העבודה של יום כיפור 'אמיץ כח': 'הכנת טבח ומסך וסועד אין / הקרצת גלם מחמר בתבנית חותמן'; בבלי סנהדרין לח, א: 'ת"ר אדם נברא בערב שבת ומפני מה... דבר אחר כדי שיכנס לסעודה מיד. משל למלך בשר ודם שבנה פלטרין ושיכללן והתקין סעודה ואחר כך הכניס אורחין... שלחה נערתי תקרא זה אדם וחורו...'. והשווה תוספתא סנהדרין פ"ח ה"ג (צו"מ ה"ט): 'דבר אחר כדי שיכנס לסעודה מיד, משלו משל למה הדבר דומה למלך שבנה פלטרין וחינכה והתקין סעודה

פרק ב: חובת האדם אל בוראו

טענות ותרכיית הלב הנפתה אחר התאווה.¹¹ ועליהם אני קורא: אם ללצים הוא יליץ (משלי ג, לד).¹²

אמר ה'חכם:

אך מה הם ראיותיך לסתור הדעת הזאת?

אמר ה'חסיד:

יש לי ראיות מדברי החכמים זכרונם לברכה ומן שקול הדעת וישר הסברא. כי הנה לפי הדעת הזאת צריך שנאמר שיש בנבראים תכלית מיחד בבריאתם בלתי תלוי באדם, ורק כדי להנות בהם לשיהיה הטוב שבהם נבר ונחשב נברא האדם. ואולם רבותינו זכרונם לברכה לפדו לנו הפך מזה בפרוש, שכן אמרו בבראשית רבה (כח, ו): ויאמר ה' אמתה את האדם אשר בראתי {מעל פני האדמה מאדם עד בהמה עד רמש ועד עוף השמים} (בראשית ו, ז), למלך שהיה משיא את בנו ועשה חפה וצירה וכירה, כעס המלך על בנו והרגו. מה

הערות וביאורים

ואחר כך זימן האורחים' וכו'. המשל אומר שכל מה שהמלך בנה וחצב הכל עשה בשביל האורחין כדי שיכנסו לסעודה לאכול מיד. [אך עיין בחסדי דוד שם שבמשל זה נרמזו רזין דרזין]. וראה גם בראשית רבה ח, ו. 11. כפי הנראה בעלי הדעה הזו היו נסמכים במאמרי תנאים ואמוראים שמהם משתמע חיוב החיים. כגון המאמר בנדרים י ע"א שהנזיר נקרא חוטא מפני שציער עצמו מן היין, וכל שכן המצער עצמו מכל דבר, והיושב בתענית, שנקרא חוטא; בעירובין נד, א: 'חטוף ואכול חטוף ואישתי, דעלמא דאזלינן מיניה כהלולא דמי', בני, אם יש לך – היטב לך, שאין בשאול תענוג ואין למות התמהמה; בירושלמי קידושין פ"ד הי"ב (סו ע"ב): 'עתיד אדם ליתן דין וחשבון על כל שראת עינו ולא אכל'; ובתענית כב, ב: 'נשמה שנתתי בך החייה'. כמובן, שמאמרים מן הסוג הזה, שחיוב החיים משתמע מהם, אינם אומרים שהעולם נוצר למטרה ליהנות ממנו. בעלי הדעה, שרמח"ל מאריך לסתור אותה, היו מעוותים את משמעות דברי חז"ל ומטים אותם לכוונתם כדי ליתלות בהם. ואכן בהמשך החיבור תתבאר כוונתם הנכונה של המאמרים מן הסוג הזה (לדוגמה: למאמר בירושלמי קידושין שם, ראה לקמן: 'ביאור מדת הפרישות', עמ' קכט), וייחסם למאמרים אחרים המורים דוקא על הפרישות. 12. על הרעיון שאין הקב"ה מעכב ביד הרשעים מלתלות את דעותיהם הכוזבות בכתובים, השווה שמות רבה יג, ג: 'א"ל ר"ש בן לקיש יסתם פיהם של מינים אלא (משלי ג, לד) אם ללצים הוא יליץ שהקב"ה מתרה בו באדם פעם ראשונה שניה ושלישית ואינו חוזר בו והוא נועל לבו מן התשובה

עשה? נכנס לתוך החפה, התחיל משבר בקנים, מבקיע בחיצאות, מקרע בולאות. אמר המלך: כלום עשיתי אלא מפני בני, בני אבד וזו קימת? לפיכך מאדם ועד בהמה. עד כאן לשונם. הרי לך שהנבראים הם נבראו בעבור האדם ולא האדם בעבורם. אם כן צריכים אנו להאמין שיש בבריאת האדם תכלית יותר נכבד ונשא מזה.

עוד במדרש קהלת (קהלת רבה ז, יג) אמרו זכרונם לברכה: ראה את כל¹³ מעשה האלקים {כי מי יוכל לתקן את אשר עותו} (קהלת ז, יג), בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את אדם הראשון נטלו והחזירו על כל אילני גן עדן, אמר לו: ראה מעשי כמה נאים ומשפחים הן, וכל מה שבראתי בשבילך בראתי, תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי, עד כאן לשונם. הרי בברור שכל הבריאה בעבור האדם היתה, ובו ובמעשיו היא תלויה ועומדת.

ועל פסוק ויהי ערב ויהי בקר יום הששי (בראשית א, לא), אמרו זכרונם לברכה: תנאי התנה הקדוש ברוך הוא עם מעשה שמים וארץ, אם מקבלים ישראל את התורה - מוטב, ואם לא - אני מחזיר אתכם לתהו ובהו.¹⁴ אם כן אם לא היו ישראל מקבלים את התורה, לא היו מתים הם ויבראו אנשים אחרים תחתיהם, או ישאר העולם בלתי, אלא כל מעשה בראשית היה נחרב.¹⁵ עוד אמרו בבראשית רבה (יב, ט): בהבראם (בראשית ב, ד), באברהם, הדיא הוא דכתיב: אתה עשית את השמים ואת הארץ וכו',¹⁶ כל האונקוס הזה

הערות וביאורים

כדי לפרוע ממנו מה שחטא'.¹³ מלת 'כל' אינה במקרא. ¹⁴ ראה שבת פח, א: 'דאמר ריש לקיש מאי דכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום הששי, ה"א יתירה למה לי, מלמד שהתנה הקדוש ברוך הוא עם מעשה בראשית, ואמר להם אם ישראל מקבלים התורה אתם מתקיימין, ואם לאו אני מחזיר אתכם לתהו ובהו'. ופירש רש"י שם: 'מלמד שהתנה כו'. הששי משמע הששי המיוחד במקום אחר, כדאמרינן בעלמא (חולין צא, א) הירך, המיומנת, אף כאן ויהי ערב ויהי בקר של גמר בראשית, תלוי ביום הששי, והוא ששי בסיון שנתנה בו תורה'. וראה עוד עבודה זרה ג, א; ה, א; תנחומא, בראשית א, בשינויים. ¹⁵ קודם כותב רבינו: 'הרי בברור שכל הבריאה בעבור האדם היתה', ועכשיו חוזר להדגיש שמטרת הבריאה בעבור ישראל היתה שיקבלו את התורה. ¹⁶ כתוב בנחמיה ט, ו: 'אתה הוא ה' לבדך אתה עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה' וכו'.

בשביל מה? אלא בשביל אתה הוא ה' האלקים אשר בחרת באברהם. עד כאן לשונם.

ועוד בפרקי רבי אליעזר¹⁷ אמרו: מכרה כיום את בכרתך לי (בראשית כה, לא), אמרו: כשהיו יעקב ועשו במעי אמן, אמר לו יעקב לעשו: אחי, שני עולמות לפנינו העולם הזה והעולם הבא. העולם הזה יש בו אכילה ושתייה ומשא ומתן לישא אשה ולהוליד בנים, אבל העולם הבא אין בו כל המדות הללו. רצונך טל אתה העולם הזה ואני אטל העולם הבא וכו'. אותה שעה נטל עשו חלקו - העולם הזה; ויעקב נטל חלקו - העולם הבא. עד כאן לשונם לעניננו (ראה אליהו זוטא פי"ט; ילקוט שמעוני, בראשית רמז קיא). מעתה, אנחנו בני יעקב, ודאי לא נבראנו לעולם הזה, כי הרי איננו חלקנו, אלא ודאי תכלית אחר יש בבריאתנו, לא נתבאר לפי הדעת הזאת.

והנה עד הנה הבאתי לך הראיות מדברי החכמים זכרונם לברכה, ונבוא עתה לשקול הדעת ולסברא, ותראה שאי אפשר לקבל הדעת הזאת בשום פנים. כי הנה אלולי היתה הפונה בבריאת האדם לשיהיה נהנה בטובות העולם, והמצוות גדרים בפניו בלבד שלא יתקלקל, כמו שיאמרו בעלי הדעת הזאת וכמו שזכרתי, הנה לפי מה שנהיה והיה בעולם נמצאת הפונה העליונה מבטלת, חס ושלום, ולא נעשית כלל. כי הנה עתה ימי שני האדם אשר חי הם שבעים שנה ואם בגבורות שמונים, ורהבם עמל ואון¹⁸ בכמה מיני צער וחלאים ומכאובים וטרדות, ואחר כל זאת המות. אם בן אפוא איה ההנאה שהאדם נהנה מן העולם, או התתקיים זאת הפונה באחד מני אלה שיגיעו להנות קצת ממנו, וגם הם אם יגיעו למאה שנה כבר עבר הוא ובטל מן העולם;¹⁹ היתכן שיהיה הפועל עליון פועל דבר לתכלית אחד שיעלה בידו הפך התכלית ההוא ממש? אם יש מלים השיבני.

הערות וביאורים

17. בפרק א משבעת פרקי דרבי אליעזר הנספחים לסדר אליהו זוטא, ראה מהד' איש שלום, עמ' 26. וראה עוד בראשית רבתי פרשת תולדות, עמ' 104. 18. ע"פ תהלים צ, י. 19. ע"פ אבות ה, כא.

אמר הַחֹכֶם:

הנה מן הקשיא הזאת לא ננוס, כי על כל פנים²⁰ הקדוש ברוך הוא ברא אדם הראשון לשיוכה ויתענג בטוב האמתי, והוא קלקל מעשיו, ונהיה להפך; הקדוש ברוך הוא גאל ישראל והביאם לארץ לשיוכו, והיה להפך.²¹

אמר החסיד:

כשאני אמר דעתי בבריאת האדם אז תראה שמצל אני מן הקשיא הזאת. ואף גם זאת להשקיט רעיוניך אשיבך בקצור מליו, מה שיישבך עתה עד שאשלים דברי בסתירת הדעת הזאת, ואז אחזה דעי אף אני.²²

הנה אם תכלית הבריאה הוא למה שיהיה לעתיד לבוא, הנה אף על פי שיתארך זמן הגעת התכלית ההוא, לא נאמר שנהיה להפך, כיון שסוף סוף יגיע. אף אם נשים תכלית הבריאה למה שיש בעולם הזה, ובעולם הזה אין התכלית הזה מתקיים, הנה הפונה מתבטלת. ולא יועיל לה מה שיהיה בעולם הבא, כי הרי אין שם עניני העולם הזה שיוכל להיות הזמן המאחר תשלומי הקודם. ולפנים עוד תבחין, בסיעתא דשמיא, בין דעה לדעה. אף הכלל העולה הוא שלדעת הזאת שהקדמנו אין מקום, כיון שאנו רואים שהתכלית ששמים בבריאה אינו מתקיים, וזה אי אפשר להיות.

ועוד ודאי שיקשה לך לפי הדעת הזאת. וכי כל כך חשיבות היה ראוי שינתן לאדם אם לא היה ענינו אלא להנות בברואים התחתונים ממונו? המפגי זה יהיה יותר מומלאכי השרת, באשר הורונו זכרונם לברכה: גדולים צדיקים

הערות וביאורים

20. כלומר, אפילו לפי השקפתך. 21. החסיד טען שאם הכוונה בבריאת האדם היתה לשיהיה נהנה בטובות העולם, הנה לפי מה שנהיה והווה בעולם נמצאת הכוונה העליונה מבוטלת, היות ורוב באי עולם אינם נהנים הנאה שלמה מן העולם הזה. החכם מסכים שזוהי באמת קושיא חמורה, אבל הוא טוען שאותו הקושי מתעורר גם כלפי שיטת החסיד בתכלית הבריאה. שכן המטרה הרוחנית שהציב הקב"ה לאנושות בכללה ולעם ישראל בפרט, מעולם לא נתקיימה. החסיד משיב כי המטרה בבריאה לפי שיטתו אין להגדירה ככשלוך היות וקיומה תלוי בעתיד ולא בהווה; כל שנוכל לומר הוא רק שעדיין לא נתקיימה. אבל אם המטרה בבריאה היתה כדי שיהנה האדם בטובות העולם הזה, עלינו לקבוע שמטרה זו נכשלה כשלון חרוץ. 22. ע"פ איוב לב, י, יז.

יותר מכולם הכי השרת (סנהדרין צג, א)? מפני זה יהיה הקדוש ברוך הוא גוזר גזרה וצדיק מבטלה (ראה מועד קטן טז, ב)? או מפני זה היו צריכים כל כך דקדוקי מצוות ותנאי עבודה²³ כמו ששם הקדוש ברוך הוא לאדם? הלא כשיהיו לו קצת דברים שיתנהג בהם לסדור מדינותו, ועוד קצת שיתנהג בהם כעבד לפני רבו לשיזכר אותו ולא ישכחם ולא יתגאה, היה די, אך לא כל כך מיני מצוות ודרכי עבודה בכל כך פרטות ויחוד כאשר היא תורתנו הקדושה. והוא מה שהיה איוב מתרעם בסכלו²⁴ את אמתת הדבר: העלה נדף תערופו וכו' ותשם בסד רגלי ותשמור כל ארחתי על שרשי רגלי תתחקק (איוב יג, כה-כז).²⁵

ולא היה צריך לתכלית זה שתהיה הנשמה כל כך עליונה וכל כך אלקית, חצובה מתחת פסא הפבוד, כמאמרם זכרונם לברכה,²⁶ כל שכן שהיא אינה מוצאה נחת וענג כלל בכל הנאות העולם הזה.²⁷ והוא מה שלמדנו זכרונם לברכה במדרש קהלת (קהלת רבה ו, ו) על פסוק [כל עמל האדם לפיהו] וגם

הערות וביאורים

23. להגדרת 'דקדוקי המצוות ותנאי עבודה', ראה להלן פרק כא, 'בחלקי חסידות', עמ' קנז ומ"ש בהערה 3 שם. 24. רצונו לומר, שאיוב היה מתרעם על ריבוי דקדוקי המצוות ותנאי עבודה בגלל בורותו ובערותו באשר לחשיבות הדבר הזה. ועיין להלן פרק יט, עמ' קנ, והערה 9 שם. 25. המכוון בזה שאיוב היה מתרעם על ריבוי דקדוקי המצוות ותנאי העבודה שהוטלו על האדם והקב"ה תובע את קיומם ממנו ושומר עליו ומעניש אותו כשאינו מקיימם במילואם; והוא תמה מהו הצורך לאדם בכל כך הרבה מצוות ודרכי עבודה מפורטים. כי מאחר שהכביד ה' את עולו על האדם בודאי שייכשל בפרטים וייענש. הפירוש מחודש, ולא מצאנו לו חבר באחד ממפרשי ספר איוב. ואין לפירוש זה מקום אלא אם כן נניח שאיוב ישראל היה ומחוייב היה בעול המצוות הרבים ופרטי פרטיהם. שאם מאומות העולם היה היאך היה יכול לכוון תרעומת זו על ז' מצוות בני נוח המועטין שנתחייב בהם. והיינו כדעת האומר איוב מעולי גולה היה וישראל היה (בבא בתרא טו, א; ירושלמי סוטה פ"ה ה"ו (כ ע"ד); בראשית רבה נז, ד). ואף על פי שאיוב חסיד היה, ודברי חסידות רבים נלמדים ב'מסילת ישרים' מספר איוב – מרוב יסוריו טעה בסברא נפסדת זו. 26. ראה שבת קנב, ב: 'נשמתן של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד'; הנפש החכמה מאת רבי משה דייליאון, סי' א. 27. כלומר, לא רק שלא היה צורך בנשמה כל כך עליונה ואלקית כדי שעל ידה יהנה האדם בטובות העולם, אלא שהנשמה החצובה מתחת כסא הכבוד מנוגדת היא למטרה זו, בהיותה מואסת בטובות העולם והנאותיו ואינה מוצאת בהם שום נחת

הנפֿש לא תמלא (קהלת ו, ז): מִשָּׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמָה? לְעִירוֹנִי שְׁנֵשָׂא בֵּת מְלָכִים, אִם יָבִיא לָהּ כָּל מָה שֶׁבַּעוֹלָם אֵינָם חֲשׁוּבִים לָהּ כָּלוּם, לְמָה? שֶׁהִיא בֵּת מֶלֶךְ. כִּי הַנֶּפֶשׁ, אֵלּוּ הַבֵּאת לָהּ כָּל מַעֲדָנֵי עוֹלָם אֵינָם כָּלוּם לָהּ, לְמָה? שֶׁהִיא מִן הָעֲלִיּוֹנִים.²⁸ עַד כָּאן לְשׁוֹנָם. וְכֵן אָמְרוּ זְכוּרָנָם לְבִרְכָּהּ: עַל כִּרְחֹף אֶתָּה נּוֹצֵר וְעַל כִּרְחֹף אֶתָּה נּוֹלֵד (אבות ד, כב). כִּי אֵין הַנֶּשְׁמָה אוֹהֶבֶת הָעוֹלָם הַזֶּה, אֶלָּא אֲדַרְבָּא מוֹאֶסֶת בּוֹ. אִם כֵּן וְדָאֵי שְׁלֵא הָיָה מְבִיא אוֹתָהּ הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּעוֹלָם שֶׁהִיא מוֹאֶסֶת בּוֹ, אִם הִיָּתָה הַפּוֹנָה וְהַתְּכַלִּית לַהֲנוּת מִפְּנֵי וּלְשִׁמּוֹחַ בּוֹ.

אָמַר הַחֹכֶם:

עַד כָּאן סִתְרֶת הַדַּעַת אֲשֶׁר הַזְכַּרְתָּ, עֲתָה אֶמֶר נָא דַּעְתְּךָ עַל זֶה וְקִים אוֹתָהּ בְּרִאיוֹתֶיךָ.

אָמַר הַחֹסֵיד:

דַּעְתִּי בְּזֶה הוּא שֶׁהָאָדָם לֹא גִבְרָא אֶלָּא לְהַתְעַנֵּג עַל ה' ²⁹ וְלַהֲנוּת מִזֵּיו הַשְּׂכִינָה,³⁰ שֶׁזֶּהוּ הַתְעַנּוּג הָאֱמִתִּי וְהַעֲדוֹן הַגָּדוֹל מִכָּל הָעֲדוֹנִים שֶׁיְּכוּלִים לִימְצָא. וּמְקוֹם הָעֲדוֹן הַזֶּה הוּא הָעוֹלָם הַבָּא, אֶף הַדֶּרֶךְ כְּדִי לְהַגִּיעַ אֶל מַחֲזוֹ חֶפְצֵנוּ³¹ זֶה, הוּא זֶה הָעוֹלָם, וְהוּא מָה שֶׁאָמְרוּ זְכוּרָנָם לְבִרְכָּהּ: הָעוֹלָם הַזֶּה דּוֹמָה לְפָרוֹזְדוֹר בְּפָנֵי הָעוֹלָם הַבָּא (אבות ד, טז). וְהָאֱמֻצָּעִים הַמְּבִיאִים אֶל הַתְּכַלִּית הַזֶּה הֵם הַמְּצוּוֹת אֲשֶׁר צִוּנוּ הָאֵל יִתְבָּרַךְ בָּהֶם, וּמְקוֹם עֲשִׂית הַמְּצוּוֹת הוּא רַק הָעוֹלָם הַזֶּה.³² עַל כֵּן הוֹשִׁים הָאָדָם בְּזֶה הָעוֹלָם בְּתַחֲלָה, כְּדִי שֶׁעַל יְדֵי הָאֱמֻצָּעִים הָאֵלֶּה הַמְּצוּדָמִנִים לוֹ כָּאן, יוּכַל לְהַגִּיעַ אֶל הַמְּקוֹם אֲשֶׁר הוֹכֵן לוֹ שֶׁהוּא הָעוֹלָם הַבָּא, לְרוּוֹת שֵׁם בְּטוֹב אֲשֶׁר קָנָה לוֹ עַל יְדֵי אֱמֻצָּעִים אֵלֶּה. וְהוּא מָה שֶׁאָמְרוּ זְכוּרָנָם לְבִרְכָּהּ: הַיּוֹם לַעֲשׂוֹתָם (דברים ז, יא) וּמִיָּחָד לְקַבֵּל שְׂכָרָם (עירובין כב, א).

הערות וביאורים

- ועונג. 28. ראה עוד ויקרא רבה ד, ב; ילקוט שמעוני קהלת תתקעב; שם משלי תתקסג.
29. ע"פ תהלים לז, ד. 30. עיין זוהר בראשית, ח"א, מז, א: 'תא חזי קודשא בריך הוא ברא לבר נש בעלמא ואתקין ליה למהוי שלים בפולחניה ולא תתקנא ארחוי בגין דיזכי לנהורא עלאה דגניז קודשא בריך הוא לצדיקיא' וכו'. 31. ע"פ תהלים קז, ל.
32. השווהו למ"ש רבינו עוד להלן פרק ו, 'בדרך קניית הזהירות', עמ' נה-נו.

וכשתסתכל עוד בדבר תראה כי השלמות האמתי הוא רק הדבקות בו יתברך.³³ והוא מה שהיה דוד המלך אומר: ואני קרבת אלקים לי טוב (תהלים עג, כח), ואומר: אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש שבתי בבית ה' כל ימי חיי לחזות בנעם ה' ולבקר בהיכלו (שם כז, ד). כי רק זה הוא הטוב, וכל השאר אשר יחשבוהו בני האדם לטוב, אינו אלא הבל ושוא נתעה.³⁴ אמנם לשיזפה האדם לטובה הזאת, צריך שיעמול ראשונה וישתדל ביגיעו לקנותה; והינו, שישתדל להדבק בו בכח מעשים שיש להם כח לזה, והם הם המצוות. והנה שמו הקדוש ברוך הוא לאדם במקום שרבים בו המרחיקים אותו ממונו יתברך, והם הם התאוות החמורות, אשר אם ימשך אחריהם, הנה הוא מתרחק והולך מן הטוב האמתי. ונמצא שהוא מושם בתוך המלחמה החזקה. כי כל עניני העולם, בין לטוב בין למוטב, הנה הם נסיונות לו לאדם.³⁵ העני מצד אחד והעשר מצד אחד,³⁶ כענין שאמר שלמה: פן אשבע וכחשתי {ואמרתי מי ה'} ופן אורש וגנבתי [ותפשתי שם אלהי] (משלי ל, ט). השלוח מצד אחד והיסורין מצד אחד, עד שנמצאת באמת המלחמה אליו פנים ואחור.³⁷ ואם יהיה לבן חיל וינצח המלחמה מכל הצדדין, הוא יהיה האדם השלם אשר יזכה לידבק בבוראו, ויצא מן הפרוודור הזה ויפגס בטרקלין³⁸ ליאור באור החיים.³⁹ וכפי השעור אשר כבש את יצרו ותאוותיו, ונתרחק מן המרחיקים אותו מהטוב, והשתדל לידבק בו,⁴⁰ כן ישיגהו וישמח בו.

הערות וביאורים

33. עיין להלן פרק כא, עמ' קעח: 'ועל הדבקות הוזהרנו בתורה פעמים רבות: לאהבה את ה' אלקיך לשמע בקלו ולדבקה בו (דברים ל, כ), ובו תדבק (שם י, כ), ובו תדבקון (שם יג, ה). ודוד אמר: דבקה נפשי אחרריך [בי תמכה ימינך] (תהלים סג, ט) וכו'.
34. ע"פ איוב טו, לא. 35. השווה להלן פרק טו, 'בביאור מידת הפרישות', עמ' קלא.
36. או: אחר. בכתה": 'א'. 37. ע"פ דברי הימים א יט, י. 38. ע"פ אבות ד, טז.
39. ע"פ איוב לג, ל. רמח"ל מתכוון לא רק לעולם הבא אלא לדבקות שזוכה לה הקדוש בעולם הזה כפי שביאר במידת הקדושה: 'אך הקדוש, הדבק תמיד באלקיו ונפשו מתהלכת בין המושכלות האמתיות באהבת בוראו ויראתו, הנה נחשב לו כאלו הוא מתהלך לפני ה' בארצות החיים עודנו פה בעולם הזה'. 40. היינו: והשתדל לידבק בטוב הנזכר קודם, או בבוראו הנזכר לפני כן. אבל ישיגהו בודאי מוסב על הטוב, וישמח בו בטוב או בה'. על הביטוי 'הדבק בטוב' ראה 'סוד מורא' להראב"ע סוף שער יב.

ואם תעמיק עוד בענין, תראה כי העולם נברא לשמוש האדם. אמנם הנה הוא עומד בשקול גדול.⁴¹ כי אם הוא נמשך אחר העולם ומתרחק מבוראו, הנה הוא מתקלקל ומקלקל העולם עמו. ואם הוא שולט בעצמו ונדבק בבוראו ומשתמש מן העולם רק להיות לו לסיוע לעבד בוראו,⁴² הוא מתעלה והעולם עצמו מתעלה עמו. כי הנה עלוי גדול לבריות כלם בהיותם משמשי האדם השלם המקדש בקדשת בוראו.⁴³ והוא בענין מה שאמרו זכרונם לברכה בענין האור שנגזר הקדוש ברוך הוא לצדיקים, זה לשונם (חגיגה יב, א): וכיון שראה אור שנגזר הקדוש ברוך הוא לצדיקים שמח,⁴⁴ שנאמר: אור צדיקים ישמח (משלי יג, ט).⁴⁵

זה דעתי בענין הזה, והראיות על זה רבות הן, מן הסברא ומפאמרי רבותינו זכרונם לברכה. מן הסברא, כי הנה כל הקשיות אשר הקשינו אל סברת מנגדנו, הן הן מופתים וראיות לסברותינו. ומן הפאמרים, מה שהזכרתי כבר בתוך דבורי מה שאמרו במשנה: העולם הזה דומה לפרוזדור {בפני העולם

הערות וביאורים

41. היינו: במבחן גדול. 42. כפי המתבאר להלן בפרק טז, 'בחלקי הפרישות'. 43. לרעיון זה השווה עוד מה שכתב רבינו להלן, עמ' רכו: 'כן המאכל והמשתה שהאיש הקדוש אוכל, עלוי הוא למאכל ההוא ולמשתה כאלו נקרב על גבי המזבח ממש'. 44. לפנינו הגירסא בחגיגה שם: 'וכיון שראה אור שנגזר לצדיקים שמח'. וכ"ה בדפוסים ישנים. ולפי"ז המובן הוא: כיון שראה ה' האור שנגזר לצדיקים - שמח. רמח"ל הוסיף במאמר 'הקב"ה אחרי המלה 'שנגזר', ובכך הוציא את המאמר מהמשמעות הנ"ל, שמעתה הפעלים 'ראה' ו'שמח' מוסבים על ה'אור': כשראה האור שהקב"ה גזר (את האור) לצדיקים, שמח (האור). ורעיון זה נתמך בפסוק: 'אור צדיקים ישמח'. הפועל 'ישמח' בקל משמעו הוא עצמו ישמח. [והשווה פירוש הראב"ע שם: 'אור ישמח, דרך משל כי כשזרח ידמה כאילו הוא שמח, האור עצמו שמח'.] וזהו הרעיון שמביע רמח"ל כאן, שכל הנבראים, ובכללם האור, מתעלים ושמחים בתפקידם בהיותם משמשי האדם השלם. ועיין בדק"ס שם הערה ע. 45. בתקבולת בס"פ, פרק א: 'בביאור כלל חובת האדם בעולמו', נוספה כאן עוד ראיה: 'ובענין אבני המקום שלקח יעקב ושם מראשותיו אמרו: אמר רבי יצחק, מלמד שנתקבצו כלן למקום אחד, והיתה כל אחד אומרת, עלי ינוח צדיק ראשו (חולין צא, ב). והיא מובאת גם בס"ו להלן, עמ' רכו, פרק כח: 'בביאור מדת הקדושה ודרך קנייתה': 'וכבר הזכירו זכרונם לברכה בענין אבני המקום שלקח יעקב ושם מראשותיו (ראה בראשית כח, י): אמר רבי יצחק, מלמד שנתקבצו כלן והיתה כל אחת אומרת עלי ינוח צדיק ראשו

הבא; התקן עצמו בפרוודור כדי שתפנס לטרקלין} (אבות ד, טז), ובגמרא: היום לעשותם {ומחר לקבל שכרם} (עירובין כב, א), מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת (עבודה זרה ג, א). ושאר מאמרים ומדרשים רבים, כלם בסגנון אחד,⁴⁶ מדמים העולם הזה תמיד למקום וזמן ההכנה, והעולם הבא למקום המנוחה ואכילת המוכן כבר.

ואמנם הנך רואה ודאי ההפרש שבין סברת מנגדנו לסברתנו, רצוני לומר בתולדות היוצאות משתי הסברות. לפי סברת מנגדנו, עקר מציאות האדם בעולם הוא לשבע משובו, והמצוות דבר הכרחי לו מפני מציאות ענינו וקבוצו. והנה לפי הסברא הזאת אין ראוי שיהיה הדין על מעשיו בדקדוק כל כך גדול, אדרבא יותר לו על דברים רבים ויעבר עליהם, בין בבטול העשיין בין בעברת הלאוין. כי הנה כל אשר איננו תכליתי בנושא, איננו כל כך עקרי ומכרח, אלא אם לא יתרחק האדם משורת החובה הזאת הרחק גדול, אין ראוי שיעין עליו וידקדק בו. הא למה זה דומה? למוכרי העופרת והבדיל אשר לא יביטו במשקלם על ליטרא או על חצייה, כל שכן על גרעינים או רביעיהם, אשר ידקדקו בהם שוקלי הזהב והפנינים.

אך לפי סברתנו, הנה עקר מציאות האדם בעולם הזה הוא רק לקיים מצוות ולעבד ולעמוד בנסיון, והנאות העולם הם לו לעזר ולסיוע בלבד, לשיהיה לו נחת רוח וישוב למען יוכל לפנות לבו אל העבודה הזאת המטלת עליו. והנה לפי זה ראוי שלא יהיה המשקל במעשים אלא במשקל הזהב ויותר מדקדק. כי כיון שענינם תכליתי באדם, ודאי שהכרחו הכרח גדול ועניניו עקריים בכל דבר תכליתי;⁴⁷ שהרי כל הפרש קטן יוליד תולדה רבה בהגיע הזמן שישלם התכלית. וזה דבר ברור. כי אין התכלית מגיע אלא מוכח קבוצ כל האמצעים

הערות וביאורים

(חולין צא, ב).⁴⁶ לביטוי 'בסגנון אחד' ראה סנהדרין פט, א. ⁴⁷ לכאורה נראה שרמח"ל כאן בסדר ויכוח מדבר במשקל הדין על מעשי האדם למה הוא צריך להיות בדקדוק. ואילו בסדר פרקים נראה שמדבר על הדקדוק שצריך האדם לדקדק במעשיו, וז"ל שם (עמ' רמח-רמט): 'מעשה ודאי הוא, שהדקדוק שידקדק על ענין המצוות והעבודה מכרח שיהיה בתכלית הדקדוק, כאשר ידקדקו שוקלי הזהב והפנינים לרב יקדם, כי תולדתם נולדת בשלמות האמתי והיקר הנצחי שאין יקר למעלה ממנו'. ובכל זאת נראה

אשר נמצאו ואשר שמושו להגיעו, וכפי כח האמצעים ושמושם בן יהיה התכלית הנולד מהם. וזה פשוט.⁴⁸ זה דעתי, הגדתי לך. אם יש לך לחלק על זה, דבר, כי שומע אנכי.

אמר החכם:

אין לי לחלק על זה, כי היא בעיני ישרה ונכונה, ורבים מעניני התורה מעידים עליה.

אמר החסיד:

זכינו לדין, כי עקר חובת האדם הוא להיות כל פנינו רק לבו'א יתברך שמו, ושלא יהיה לו שום תכלית אחר בכל מעשה שיעשה, אם קטן ואם גדול, אלא להתקרב אליו יתברך, ולשבר כל המחצות המפסיקות בינו לבין קונו, הן המה כל עניני החמירות⁴⁹ והתלוי בהם, עד שימשך אחריו יתברך ממש כפרזל אחר האבן השואבת. וכל מה שיוכל לחשב שהוא אמצעי לקרבה הזאת, ירדף אחריו ויאחז בו ולא ירפהו.⁵⁰ ומה שיוכל לחשב שהוא מניעה לזה, יברח ממנו כברח מן האש. וכענין שנאמר: דבקה נפשי אחריו⁵¹ כי תמכה ימינך (תהלים סג, ט). כיון שכל ביאתו לעולם אינה אלא לתכלית הזו,

הערות וביאורים

שגם דבריו כאן יש לכוון על המשקל שצריך האדם לעשות, ו'הכרח' הוא מצד האדם. 48. הצלחת כל שלמות שהאדם רוצה להגיע אליה, יהיה זה בעניינים גשמיים או בעניינים רוחניים, תלויה באיכות האמצעים שהוא משתמש בהם להגיע לאותה שלמות. וזה הן מצד החומרים שהוא משתמש בהם או מצד המאמץ שהוא משקיע במפעל. כפי גודל ההשקעה והמאמץ, או בערך המחדל, כך תהיינה התוצאות. אומר רבינו, אם מטרת המצוות היתה רק לסדר את מצב חיי האדם ומצב חברתו, כדי שיחיה חיים מתוקנים, לא היה צורך באמצעים רמים ונשגבים להגיע לכך; הנשמה הרוחנית הדגולה שבה ניחן האדם ומערכת החובות המוטלות עליו, מוכיחים שהשלמות שאליה עליו לחתור היא גדולה ונשגבה כפי ערכם הרם. 49. בכמה מקומות במסילת ישרים מזכיר רמח"ל את עניני החמירות המפריעים לעבודת ה' ואיך להתגבר עליהם. ראה לעיל, עמ' יח, ולהלן, עמ' לז, מא, מט, סט, ועוד, וס"פ להלן עמ' רמב, רמט, רנז, רעג, רעז, רצג, ועוד. 50. ע"פ שיר השירים ג, ד. 51. לפי הענין המכוון ב'דבקה נפשי אחריו' הוא, נפשי רודפת אחריו להשיג אותו, כשימושו של הפועל 'דבק' בשמואל א יד, כב, ראה רד"ק שם, ובדברי הימים א י, ב.

דהיננו להשיג את הקרבה הזאת במלטו נפשו מכל מונעיה ומפסידיה.⁵² והנה כאשר חקרנו על הכלל הזה לדעת פרטיו, מצאנו ראשיהם חמשה, הם החמשה שבבר עורתיך עליהם בתחלת דברי, הם המזכרים בדברי משה רבינו עליו השלום: ועתה ישראל מה ה' אלקיך שאל מעמך כי אם ליראה {את ה' אלקיך ללכת בכל דרכיו ולא הבה אתו ולעבד את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך לשמור את מצות ה' ואת חקתיו אשר אנכי מצוך היום לטוב לך} (דברים י, יב-יג), והם:

הראשון, היראה, דהיננו שיהיה האדם ירא מרוממותו⁵³ יתברך כמי שיושב לפני מלך גדול.⁵⁴ והנה סוף היראה הזאת הוא שיהיה האדם ירא יראה זאת בכל עת ובכל שעה, בכל מעשה ובכל דבור או מחשבה, ויבוש מגדלתו יתברך

הערות וביאורים

52. השווה דרך ה' (ח"ד פ"א ד): 'והנה צריך שנשתדל להסיר כל מניעות הרע הדבק בחושך החומריות והעולם הזה, ולהתאמץ בהתקרבות לו עד שנדבק בו ונשתלם בשלמותו, שזה כל חפצו יתברך וכל תכלית בראו את הבריא'. כאן במאמר המסכם הזה לא הזכיר רמח"ל רק 'במלטו נפשו בכל מונעיה ומפסידיה', אבל הפעולות החיוביות לא הזכיר; למרות שלפני כן הסביר שלקורבה הזו מגיעים בשני דרכים, בשלילה: שיתרחק מהרע ומהחומריות, ובחיוב: שירדוף אחר כל אמצעי העוזר לקורבה זו (שמירת המצוות ועשיית הטוב) יאחז בו ולא ירפהו. והיינו מצפים שבמאמר זה ייזכרו גם הפעולות החיוביות. נראה שבכוונה לא הודגשו כאן המעשים החיוביים מצד האדם המביאים אותו לדבקות בה'. להלן בפרק כח, 'בביאור מדת הקדושה', מסביר רמח"ל ענין הקדושה ככפול, תחילתו השתדלות וסופו מתנה. לפי זה התפקיד העיקרי המוטל על האדם הוא להתרחק מן החומריות; לדבקות בה' הוא מגיע לא בכוחות עצמו אלא בעזר ה'. וזהו המובן בפסוק שהביא קודם לראיה: 'דבקה נפשי אחריך' – אחרי שאני עושה את כל המאמצים מצדי לדבוק בך, אחרי שאני מסלק את המניעים והמפריעים, אזי: 'בי תמכה ימינך' – אתה תומך בי להדבק בך. להבנה זו בפסוק זה השווה פירוש הראב"ע שם: 'דבקה, אין אהבה לנפשי רק אחריך, גם אתה עזרתני להדבק בך, וזה טעם בי תמכה ימינך'. זוהי המשמעות במשל הברזל הנמשך אחר האבן השואבת, שמיד שהברזל (האדם) מתקרב אל האבן השואבת (ה'), היא מושכת את הברזל אליה בכוח ומדביקה אותו אליה. ⁵³ השווה להלן פרק כא, 'בחלקי החסידות' (עמ' קסד-קסה): 'הנה עיקר היראה היא יראת הרוממות וכו', ולהלן פרק כו, 'בביאור מדת יראת החטא' (עמ' ריג-ריד): 'המין השני היא יראת הרוממות וכו'.

54. השווה מורה הנבוכים, חלק ג פרק נב.

על כל תנועה שהוא בא להתנועע לפניו, עד שיהיה תמיד חרד ומזדעזע בלי הפסק כלל. אמנם הנה לסוף הזה קשה האדם להגיע, כי חמירותו מונע לו, וכמו שאזכר עוד בסיעתא דשמיא,⁵⁵ אבל מדרגות מדרגות יש, כל הקרב הקרב אל הנקדה העקרית הזאת הרי זה משבח יותר.

השני, הוא ההליכה בדרכיו. ובכאן נכללות כל המדות אשר לאדם שראוי שינהג אותן על פי הישר והמוסר הנכון, ויקנה בעצמו הטובות כגון הענוה, הרחמנות, הנדיבות וכיוצא בהן, וירחיק מעצמו הרעות כגון הגאווה, האכזריות, הפילות ודומיהן.⁵⁶ וכבר כללו חכמים כלל גדול להבחין בו המדות, הטובות הן אם רעות: כל שהיא תפארת לעושיה⁵⁷ ותפארת לו מן האדם (אבות ב, א).⁵⁸ כי לב האדם צריך שיהיה נטוי תמיד אל ההטבה האמתית, והיא מה שתולדותיה חזק התורה ותקון אמות המדינות. ועוד נדבר גם מן הפרטים האלה במקומו, בסיעתא דשמיא.

השלישי, הוא האהבה, שיהיה נקבע בלב האדם אהבה אליו יתברך, שתתעורר נפשו לעשות נחת רוח לפניו, כמו שלבו מתעורר לעשות נחת רוח לאביו ולאמו, ויהיה מצטער ממש ויצר לו צרת לב אם לא נעשה הנחת

הערות וביאורים

55. ענין עיכובי החומרות הרבים המונעים את האדם מלהגיע אל סוף המידות, נזכר כמה פעמים במסילת ישרים, ראה לדוגמה להלן ק"ה: 'ואמנם מצאתי לחכמינו זכרונם לברכה' וכו'; 'כי ודאי מלאכה גדולה היא לקבוע הדרכים בנפשנו... כי כבד ממנו הדבר מפני עיכובי החומרות שרבים הם' וכו'. 56. בס"פ, 'הקדמת המחבר' (עמ' רמ), נוסף כאן: 'והוא מה שבארו זכרונם לברכה: מה הוא רחום אף אתה רחום וכו'.' 57. לפי רבינו 'לעושיה' הוא הבורא יתברך שהוא מקור הדרך הישרה. לפירוש זה השווה התוס' בנדרים כב, ב: 'לעושיה, להקב"ה, ותפארת לו מן האדם, שבני אדם מקלסים אותו, ופירוש 'יש מפרשים' המובא בבית הבחירה לר"מ המאירי על מסכת אבות ב, א: 'כל שהיא תפארת לעושה וכו'. יש מפרשים לעושה על הקב"ה, שהוא נקרא פועל ועושה על כל דבר'. והשווה עוד פירוש רבינו יונה לאבות שם: 'בהעשות המצות הקדוש ברוך הוא מפואר בהן והן תפארת לעושיהן, כי תפארתו היא תפארת אמיתית בבני אדם'. 58. ראה פיה"מ להרמב"ם אבות שם.

רוח הזה כמזנו או מאחרים.⁵⁹ על בן יקנא על זה וישמח מאד⁶⁰ בעשותו דבר מזה.⁶¹

הרביעי, הוא שלמות המחשבה, שתהיה העבודה לפניו בטהר הפונה, לעבד עבודתו יתברך לבד ולא לפניו או פונה אחרת. ונכלל בזה שיהיה לבו שלם בעבודה ולא כפוסח על שתי סעפים,⁶² או כעושה מצות אנשים מלמדה,⁶³ אלא שכל רעיוני לבבו יהיו נתונים לזה.⁶⁴ החמישי, שמירת כל המצוות בכל דקדוקיהם ותנאיהם⁶⁵ במה שנוגע אל המעשה.

ואמנם מצאתי לחכמינו זכרונם לברכה שכללו הכללים האלה בסדר וחלוק אחר, והענין אחד. כי הם כללו העבודה התמימה בתשע מדרגות, והם: הזהירות, הזריזות, הנקיות, הפרישות, הטהרה, החסידות, הענוה, יראת החטא והקדשה. והנה אלה הם הענינים עצמם שזכר משה רבינו עליו השלום בפסוק שהבאנו, אלא שמושה סדרם לפי סוגי החובה אשר עלינו כמו שזכרתי, והחכמים זכרונם לברכה סדרום לפי סדר קנינתנו אותם. כי ודאי מלאכה

הערות וביאורים

59. השווה להלן פרק כא, 'בחלקי החסידות' (עמ' קפב): 'ויצטער ויתאנח על מה שממעטים (כבוד שמים) שאר בני האדם'. 60. השווה להלן פרק כא, 'בחלקי החסידות', עמ' קעט: 'הענף השני הוא השמחה, והוא עיקר גדול בעבודה', ופרק יח, 'בביאור מידת הטהרה', (עמ' קמז): 'אמנם אוהבי ה' וחפצים בעבודתו, הנה שמח לבם להראות אמינות אהבתם לפניו יתברך ולהתעצם בצרופה וטהרתה'. 61. אחד מביטוייה של האהבה היא הרגשת השמחה הרבה שהאוהב מרגיש כל אימת שמזדמן לו לעשות נחת רוח לנושא אהבתו. ולפיכך השמחה הרבה ששמח העובד את ה' בעשותו רצונו של מקום הוא חלק חשוב בעבודת ה'. 62. ע"פ מלכים א יח, כא. והשווה ספרי דברים פיסקה לב: 'דבר אחר בכל לבבך בכל לב בך, שלא יהיה לבך חלוק על המקום'. 63. ע"פ ישעיה כט, יג. וראה לעיל פרק א, 'איש חכם היה' (עמ' יג): 'ואין בידיך אלא מה שהורוך הוריק בהדריכם אותך על הדת היהודית, ומה שסובב הולך בפי כל ישראל מצד היותם בני ישראל ותו לא, כללו של דבר, מצות אנשים מלמדה'. 64. כלומר, שני פנים ל'שלמות המחשבה' (או ל'שלמות הלב' כבס"פ ב'הקדמת הרב המחבר', עמ' רמא), שתהיה מחשבתו (או לבו) מכוונת כולה לתכלית עבודתו יתברך בלבד ולא לשום פניה אחרת בעבודתו, ושתהיה כל מחשבתו (או לבו) נתונה לכך. 65. ראה לעיל הערה 23.

גדולה היא לקבע הדרכים בנפשו ולהרגיל עצמו בהם, ואי אפשר להגיע אל סופם פעם אחת, כי כבד מונו הדבר מפני עובי החמירות שרבים הם, אבל צריכים אנו לקנות אותם מעט מעט,⁶⁶ פלוגד עיר בצורה שהורס חומות והולך עד שנמצאת כל העיר בידו.

הערות וביאורים

66. על הצורך לקנות המידות הנמנות בביריתא בהדרגה, חוזר רמח"ל כמה פעמים ב'מסילת ישרים'. עיין: פרק יא, 'בביאור מפסידי הזריות' (עמ' פו): 'הנה כל המדרגות האלה המוזכרות בביריתא נתלות זו בזו מצד מה שכל אחת מהן מוסיפות בשלמות העבודה מן הקודמת לה'; תחילת פרק יב, 'בביאור מדת הנקיות' (עמ' פח): 'אחר שכבר הרגיל האדם את עצמו לזהר מעצם העברות וגוף החטאים עצמם, וכן להזדרז במצוות עד שתהיה נפשו מתגברת בו ושולטת ולבו הולך ומתדבק באלקיו, הנה בהיות שכבר חשך החומירות וכובדו הלך ונכבש תחת השכל, ימצא עצמו מוכן אל מדת הנקיות'; פרק יג, 'בפרטי מדת הנקיות' (עמ' קיז): 'ועוד נדבר מזה בסיעתא דשמיא בבואנו אל מדת הענוה, אשר מפני הקושי הגדול שיש בהשגתה, הושמה בדברי רבי פנחס עליו השלום מן האחרונות'; פרק יד, 'בדרך קניית הנקיות' (עמ' קכה): 'כי הנה אחר שכבר התאמת אצל האדם חובת הנקיות והצרך בו, וכבר השיג מדת הזהירות והזריות שזכרנו למעלה, במה שנתעסק בדרכי קנייתם והתרחק ממפסידיהם, הנה לא ישאר לו עתה אלא ידיעת הדקדוקים'; תחילת פרק ט, 'בדרך קניית הטהרה' (עמ' קמט): 'אמנם הדרך להשיג המדה הזאת קל הוא למי שכבר השתדל והשיג המדות הראשונות השנויות עד הנה'; תחילת פרק כו (עמ' ריב): 'הנה ראוינו המדה הזאת נמנית אחר כל המדות הטובות שזכרנו עד הנה, די ודאי להעירנו על ענינה שראוי שיהיה ענין נכבד ועיקרי מאד וקשה להשיג אותו, שכבר לא יוכן להגיע אליו אלא מי שכבר השיג כל המדות שקדם זכרם'; פרק כח, 'בביאור מדת הקדושה' (עמ' רכז): 'ואולם כבר אמרתי שאין האדם יכול לעשות בזה מצדו אלא להתעורר בדבר ולהשתדל עליו. וזה אחר שכבר ימצאו בו כל המדות הטובות שזכרנו עד הנה מתחלת הזהירות ועד יראת החטא, בזאת יבא אל הקדש ויצליח'.

ואפילו במידה עצמה מזהיר רמח"ל שלא לקפוץ אל קציה האחרון ברגע אחד. ראה דבריו בסוף פרק 'קניית הפרישות' (ס"ו עמ' קמא; ס"פ עמ' שמב). וכך כותב בראש פרק 'קניית הענוה', ששנים הם המרגילים אליה, הרגילות וההתבונן: 'הרגילות הוא שיהיה האדם מרגיל עצמו מעט מעט בהתנהג בשפלות כמו שזכרתי, לשבת במקומות הפחותים וללכת בסוף החברה, ללבוש בגדי צנועים, דהיינו מכובדים אך לא מפוארים. כי בהתרגלו בדרך הזה, תכנס ותבא הענוה בלבו מעט מעט, עד שתקבע בו דירה כראוי' (ס"ו עמ' רז; ס"פ עמ' שצט).

אמר ה'חכם:

עד הנה כל אלה ראשי פרקים הם. מה שאבקש מונך הוא לפרט הדברים בכל אשר השגת בפרטיהם ובכל עניניהם.

אמר ה'חסיד:

בן אעשה. אולם הנה אני יכולים לקחת סדר הפסוק אם תרצה או סדר החכמים אם תרצה, בחר לך אתה איזה סדר תחפץ בו יותר ואעשה כדברך.

אמר ה'חכם:

אף על פי שענין שניהם אחד, בחירתי היא שתקח סדר החכמים. יען בו נלמד שני דברים באחד, פרטי תמימות העבודה, והסדר לקנותם בהדרגה כמו שמצטרף לנו להצליח בהם.

אמר ה'חסיד:

בן אעשה כאשר דברת. הנה המחלקה⁶⁷ הזאת אשר זכרתי, בעליה הוא רבי פנחס בן יאיר, בבריתא אחת הובאה בש"ס⁶⁸ מסכת עבודה זרה (כ, ב), זה לשונו: מביא לידי זריזות, {זריזות⁷⁰ מביאה לידי נקיות, נקיות מביאה לידי פרישות, פרישות מביאה לידי טהרה, טהרה מביאה לידי חסידות, חסידות מביאה לידי ענוה, ענוה מביאה לידי יראת חטא, יראת חטא מביאה לידי קדשה, קדשה מביאה לידי רוח הקדש, רוח הקדש מביאה לידי תחית המתים}. והוא שהתבונן כבר על כמה מדרגות מתחלקת מלאכת העבודה התמה והסדר המצטרף בהם,⁷¹ כמו שזכרתי, הנה על הסדר הזה אהיה גם אני הולך ומפרש כל מדרגה ומדרגה בפני עצמה, מה היא ומה תולדותיה, על איזה דרך נקנה אותה, או מה הם מפסידיה ואיך נרחק מהם.

הערות וביאורים

67. היינו: החלוקה. 68. בס"פ, 'הקדמת הרב המחבר' (עמ' רמב), הלשון: 'הובאה במקומות שונים בש"ס, ואחד מהם בפרק לפני אידיהן'. וראה במצויין בהערה 47 שם. 69. הכוונה לפסוק בדברים כג, י המקשר בין התורה ובין הזהירות, ראה פירוש רש"י לעבודה זרה כ, ב ד"ה ונשמרת וד"ה תורה. 70. רבו נוסחאותיה של הברייטא במקורות השונים בהם הובאה; השלמנו הנוסח לפי הסדר שעל פיו ערך רבינו את ספרו. 71. על הצורך לקנות מדרגות המידות לפי הסדר, ראה לעיל הערה 66.

הקדמת הרב המחבר¹

דברי החסידות ושלמות העבודה אינם מטבעים באדם פתנועות הטבעיות, אם כן ודאי שצריך עיון לקנותם • כיון שתמימות העבודה דבר מכרח לשתיה נרצית, איך יתכן שיתרשל האדם ממנו • היראה היא חכמה ממש, דבר שצריך בו עיון ולמוד, והיא לבדה החכמה העקרית • המשת חלקי שלמות העבודה ובאורם

אמר המחבר:

החבור הזה² לא חברתיו ללמוד לבני האדם את אשר לא ידעו, אלא להזכירם את הידוע להם כבר ומפרסם אצלם פרסום גדול. כי לא תמצא ברוב דברי אלא דברים שרוב בני האדם יודעים אותם ולא מסתפקים בהם כלל, אלא שכפי רב פרסומם וכנגד מה שאמתם גלויה לכל, כך ההעלם מהם מצוי מאוד והשכחה רבה. על כן אין התועלת הנלקט מזה הספר³ יוצא מן הקריאה בו פעם אחת, כי כבר אפשר שלא ימצא הקורא בשכלו חידושים אחר קריאתו⁴ שלא היו בו לפני קריאתו אלא מעט.⁵ אבל התועלת יצא מן החזרה עליו וההתמדה; כי יזכרו לו הדברים האלה הנשפכים מבני האדם בטבע, וישים אל לבו חובתו אשר הוא מתעלם ממנה.

ותראה, אם תתבונן בהנה ברב העולם, כי רב אנשי השכל המהיר והפקחים החריפים ישימו רב התבוננם והסתכלותם בדקות החכמות ועמק העיונים, איש איש כפי נטיית שכלו וחשקו הטבעי. כי יש שיטרחו מאוד במחקר הבריאה והטבע, ואחרים יתנו כל עיונם לתכונה ולהנדסה, ואחרים למלאכות. ואחרים יבנסו יותר אל הקדש, דהינו למוד התורה הקדושה, מהם בפלפולי

הערות וביאורים

1. בד"ר נוסף כאן: 'נר"ו'. 2. הפיסקה הראשונה של הקדמת המחבר עד 'ותראה אם תתבונן בהנה ברב העולם' נשתמרה בכתב היד מעבר לדף הראשון, ומכאן כמה משינויי הנוסחאות שאנו מציינים להם להלן. 3. בכתה"י: 'מן הספר'. 4. כי כבר... אחר קריאתו. בכתה"י: 'כי כבר לא ימצא הקורא בעצמו אחר קריאתו חידושים'. 5. ראה להלן הערה 51.

[רלה]

ההלכות, מהם במדרשים, מהם בפסקי הדינים.⁶ אך מעטים יהיו מן המין הזה אשר יקבעו עיון ולמוד על עניני שלמות העבודה, על האהבה, על היראה, על הדבקות, ועל כל שאר חלקי החסידות. ולא מפני שאין דברים אלה עקרים אצלם; כי אם תשאל להם כל אחד יאמר שזהו העקר הגדול, ושלא ידמה חכם שיהיה חכם באמת שלא יתבררו אצלו כל הדברים האלה. אך מה שלא ירבו לעיין עליו הוא מפני רב פרסום הדברים ופשיטותם אצלם, שלא יראה להם צורך להוציא בעיונם זמן רב. ולא ישאר למוד הדברים האלה וקריאת הספרים מזה המין כי אם אצל אותם שאין שכלם כל כך דק וקרוב להיות גם - שאלה תראה אותם שוקדים על כל זה ולא יזווזו ממונו - עד שלפי המנהג הנוהג בעולם כשתראה אחד מתחסד לא תוכל ליפגע מלחשד אותו לגס השכל.

ואולם, תולדות המנהג הזה רעות מאד לחכמים ולבלתי חכמים, כי גורם שמאלה ומאלה יחסר החסידות האמתית ויהיה יקר מאד למצא אותו בעולם. כי יחסר מן החכמים למעוט עיונם בו, ויחסר מן הבלתי חכמים למעוט השגתם אותו. עד שיידמו רב בני האדם שהחסידות תלוי באמירת מזמורים הרבה⁷ וודויים ארפים מאד, צומות קשים⁸ וטבילות קרח ושלג - כלם דברים

הערות וביאורים

6. בס"ו הצעת דברים אלה רחבה והבקורת חריפה ביותר, ראה לעיל, עמ' יח. ואף על העוסקים בתורה נאמר שם: 'ובין מרבי השיבה גם הם, הרוב הם אשר אין חכמתם ושיבתם לתכלית השלמות ולעשות נחת רוח לפני מי שציום בזה, אלא מפני אהבתם החכמה ומוצאם בה טעם... אך אשר יקבעו כל עיונם לעשות את המצווה עליהם... הנה הם מעט מן המעט'. 7. יחס השלילה הוא לאמירת מזמורים הרבה. על חשיבות אמירת מזמורי תהלים כעזר לקנין מידת החסידות כותב רבינו להלן, עמ' שפה: 'והנה ודאי שיעזרהו לזה רוב ההתמדה והעיון במזמורי דוד עליו השלום, וההתבוננות בהם במאמריהם ועניינם. כי בהיותם כולם מלאים אהבה ויראה וכל מיני חסידות, הנה בהתבוננות בהם לא ימנע מהתעורר בו התעוררות גדול לצאת בעקבותיו וללכת בדרכיו'. ההבדל הוא איפוא בין 'אמירת תהלים' גרידא ובין העיון וההתבוננות במזמורים ובעניינם. ועיין בס"ו, פרק כ, 'בביאור מידת החסידות', עמ' קנב, ובמה שכתבנו שם בהערה 4, ובפרק כג, 'בדרך קניית החסידות וההרחקה ממפסדיה', עמ' קצג, ליד הערה 6 שם. 8. השווה עוד להלן, עמ' שני: 'והנה אלה הבאישו את ריח החסידות בעיני המון האנשים ומן המשכילים עמהם, באשר כבר

אשר אין השכל נח בהם ואין הדעת שוקטה. והחסידות האמתית, הנרצה והנחמד, רחוק מציור שכלנו. כי זה דבר פשוט, מלתא דלא רמיא עליה דאיניש לאו אדעתיה (ראה שבועות מא, ב).⁹ ואף על פי שפבר קבועים בלב כל האדם הישר התחלותיו ויסודותיו,¹⁰ אם לא יעסק בהם, יראה פרטיו ולא יכירם, יעבר עליהם ולא ירגיש בהם.¹¹

ראה, אין דברי החסידות ועניני היראה והאהבה וטהרת הלב דברים מטבעים באדם, עד שלא יצטרכו אמצעים לקנותם, אלא ימצאו אותם בני האדם בעצמם, כמו שימצאו כל תנועותיהם הטבעיות, כשנה והיקיצה, הרעב והשבע, וכל שאר התנועות החקוקות בטבענו. אלא ודאי שצריכים הם לאמצעים ולתחבולות לקנות אותם, ולא יבצרו גם בן מפסידים להם שירחיקום מן האדם, ולא יחסרו דרכים להרחיק מפסידיהם. אם בן אפוא איך לא יצטרך להוציא זמן על העיון הזה לדעת אמתת הדברים¹² ולדעת הדרך לקנותם ולקיימם? מאין תבוא החכמה הזאת¹³ בלב האדם אם לא יבקשנה?

וכיון שפבר התאמות אצל כל חכם צריך תמימות העבודה¹⁴ וחובת טהרתה ונקיונה, שזולת אלה אינה נרצית ודאי כלל, אלא נמאסת ומתעבת, כי כל

הערות וביאורים

יחשבו שהחסידות תלוי בדברי הבל או דברים נגד השכל והדעה הנכונה, ויאמינו היות כל החסידות תלוי רק באמירת בקשות רבות וודיים גדולים ובכיות והשתחויות גדולות, ובסגופים הזרים וכו'. אף על פי שרבינו מתנגד לצומות הקשים כאחת מדרכי החסידות, הוא כותב להלן, עמ' תא: 'על כן מצאו להם החסידים טוב להיות האדם מענה נפשו לפעמים, למען השפיל יצר הגאווה אשר איננו מתגבר אלא מתוך הריבוי'.⁹ ושבועות מב, א. ובשבועות לד, ב הנוסח: 'כל מלתא דלא רמיא עליה דאיניש עביד לה ולא אדעתיה'.¹⁰ של החסידות. ¹¹ כפי הנראה המדובר הוא במקרים מסויימים שלפי דרכי החסידות יש לנהוג בהם בהנהגה מיוחדת, ולמי שלא רכש הבנה שלמה בטיב המידה לא יכיר את פרטי חובותיה. רעיון זה נתבאר בהרחבה בס"ו פרק ה, 'בחלקי הזהירות', בדברי החכם לעיל עמ' נא, עי"ש. ¹² הכוונה לחסידות, ליראה, לאהבה, וטהרת הלב שנזכרו לעיל. ¹³ ע"ש איוב כח, כ. ¹⁴ כפי שנתבאר בס"ו פרק א, 'איש חכם היה' (עמ' ט): 'שאיין די המעשה להיות עובד אלקים, אך שצריך כוונת הלב ויושר המחשבה'. ראה חובות הלבבות, הקדמה, על המכוון בפסוק בדברים יח, יג: 'תמים תהיה עם ה' אלקיך'.

לבבות דורש ה' וכל יצר מחשבות הוא¹⁵ מבין (דברי הימים א כח, ט), מה נענה ביום תוכחה,¹⁶ אם התרשלו מן העיון הזה והנחנו דבר שהוא כל כך מטל עלינו, שהוא עקר מה ה' אלקינו שואל מעמנו.¹⁷ היתכן שייגע ויעמל שכלנו בחקירות אשר לא נתחייבנו בהם, בפלפולים אשר לא יצא לנו שום פרי מהם, ודינים אשר אינם שיכים לנו, ומה שחייבים אנו לבוראנו חובה רבה נעזבהו להרגל ונניחהו למצות אנשים מלמדה?¹⁸

אם לא נסתכלנו ולא עיננו מה היא היראה האמתית ומה ענפיה, איך נקנה אותה, ואיך נמלט מן ההבל העולמי המשבח אותה מלבנו? הלא תשכח ותלך אף על פי שידענו חובתה.

האהבה כמו כן, אם לא נשתדל לקבע אותה בלבבנו בכח כל האמצעים המגיעים אותנו לזה, איך נמצאה בנו? מאין יבוא הדבקות וההתלהטות בנפשותינו עמו יתברך?¹⁹ ועם תורתו, אם לא נשעה אל גדלתו ואל רוממותו אשר יוליד בלבנו הדבקות הזה? איך תטהר מחשבתנו אם לא נשתדל לנקותה מן המומין שמיטיל בה הטבע הגופני? והמדות כלם הצריכות כל כך?²⁰ תקון והישרה, מי יישרם ומי יתקנם אם לא נשים לב עליהם ולא נדקדק בדבר דקדוק גדול? הלא אם עיננו על הדבר עיון אמתי, היינו מוצאים אותו על אמתו ומיטיבים לעצמנו, ומלמדים אותו לאחרים ומיטיבים להם גם כן.

הוא מה שאמר שלמה: אם תבקשנה כפסך וכמטמונים תחפשנה, אז תבין יראת ה' (משלי ב, ד-ה); אינו אומר אז תבין פילוסופיאה, אז תבין תכונה, אז תבין רפואה, אז תבין דינים, אז תבין הלכות, אלא אז תבין יראת ה'. הרי לך שלהבין היראה צריך לבקש אותה כפסך ולחפש אותה כמטמונים. הדי אפוא במה שמלמד לנו מאבותינו²¹ ובמה שמפרסם אצל כל בן דת דרך כלל?

הערות וביאורים

15. מלת 'הוא' אינה מן הכתוב. 16. לביטוי 'ביום תוכחה', ראה הושע ה, ט, ופירש ר"י חיון: 'לשון ייסור ועונש'. לפעמים משתמשים ב'יום תוכחה' ביחס ליום הדין.
17. ע"פ דברים י, יב. 18. ע"פ ישעיהו כט, יג. ראה פירוש הראב"ע לישעיהו שם.
- הביקורת המקבילה בס"ו יותר חריפה ומורכבת, ראה שם פרק א, 'איש חכם היה', עמ' יג ואילך. 19. בד"ר (וכן בכתה"י) בכל הספר מקוצר: "ית" (=יתברך, או: יתעלה).
- השלמנו תמיד: יתברך. 20. בד"ר: "כ"כ". 21. מרמז למאמר: 'מצות אנשים

או הנמצא זמן לכל שאר חלקי העיון ולעיון הזה לא יהיה זמן? ²² למה לא יקבע אדם לעצמו עתים לפחות להסתכלות הזה אם מכרח הוא בשארית זמנו לפנות אל עיונים או אל עסקים אחרים?

והנה הפתוב אומר: הן יראת ה' היא חכמה (איוב כח, כח), ואמרו רבותינו זכרונם לברכה: 'הן' - אחת ²³ (שבת לא, ב), הרי שהיראה היא חכמה ²⁴ והיא לבדה חכמה. ונדאי שאין נקרא חכמה מה שאין בו עיון. ²⁵ אך האמת הוא כי עיון גדול ²⁶ צריך על כל הדברים האלה לדעת אותם באמת ולא על צד הדמיון והסברה הפוזבת, כל שכן לקנות אותם ולהשיגם. ומי שיתבונן בם יראה שאין החסידות תלוי באותם הדברים שיחשבו המתחסדים הטפשים, אלא בדברי שלמות אמתי וחכמה רבה. הוא מה שמושה רבנו עליו השלום מלמדנו באמרו: ועתה ישראל מה ה' אלהיך שאל מעמך {כי אם ליראה את ה' אלהיך ללכת בכל דרכיו ולא הבה אותו ולעבד את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך, לשמור את מצות ה' ואת חקתיו אשר אנכי מצוך היום לטוב לך} (דברים י, יב-יג). פאן כלל כל חלקי שלמות העבודה הנרצית לשם יתברך, והם: היראה, ההליכה בדרכיו, האהבה, שלמות הלב, ושמידת כל המצוות. ²⁷ היראה ²⁸ היא יראת רוקמותו יתברך, ²⁹ שיירא מלפניו כמי שיירא מלפני

הערות וביאורים

מלומדה, ראה לעיל הערה 18. 22. בס"ו פרק א, 'איש חכם היה' (עמ' טז) נוסף: 'וכי אין אלה מצוות כשאר כל המצוות, ואדרבא אלה הם מצוות שצריכות לישמר בכל עת ובכל שעה ועם כל אחת משאר המצוות, מה שאין כן שאר המצוות שעיינת בם'. 23. לגזרון המלה 'הן' ושימושה במדרשים ובתלמוד, ראה ערוך השלם, ח"ג, עמ' 220, ערך הן. 24. לפי פשוטו של מקרא הכתוב אומר שיראת ה' היא חכמה, והמדרש התופס את המלה 'הן' במובן 'אחת', מוסיף עומק לרעיון שיראת ה' היא החכמה האמיתית. 25. בס"ו, פרק א, 'איש חכם היה', עמ' יג, ק"ה ואני רואה, נוסף ההסבר: 'ואולם אלמלא היה בה מן ההתבונן וההתחכם, לא היה ראוי שיקראה הכתוב חכמה אלא יושר או מוסר, אך לא חכמה, כל שכן שיאמר עליה שלה לבדה ראוי שם זה'. 26. בד"ר (בטעות): 'וגדול'. 27. בכדי לעמוד על דברי רבינו בביאור הפסוק הזה, והיאך הוא מכיל את כל חלקי העבודה השלמה, עיין בס"ו, פרק א, 'איש חכם היה', עמ' יג-יד. 28. כל הקטע מבואר יותר בס"ו פרק ב, 'חובת האדם אל בוראו', עמ' לג-לד, עיין שם. 29. בניגוד ליראת העונש, השווה להלן פרק יט, 'בחלקי החסידות', עמ' שנט: 'הנה עיקר

מִלֶּךָ גָּדוֹל וְנוֹרָא,³⁰ וַיְבוֹשׁ מִגְדָּלָתוֹ עַל כָּל תְּנוּעָה שֶׁהוּא בָּא לְהַתְנוּעֵעַ, כָּל שֶׁבֶן בְּדַבְּרוֹ לִפְנֵי בְּתַפְלָה אוֹ בְּעֶסְקוֹ בְּתוֹרָתוֹ. הַהֲלִיכָה בְּדַרְכָּיו כּוֹלֵל כָּל עֲנִין יֵשֶׁר הַמּוֹדוֹת וְתַקּוּנָם.³¹ וְהוּא מָה שֶׁבָּאָרוֹ זְכוּנָם לְבִרְכָּה: מָה הוּא רַחוּם אֶף אֶתָּה רַחוּם וְכו' (ראה שבת קלג, ב; ספרי דברים מט, ועוד). וְכֵלֵל כָּל זֶה שֶׁיִּנְהַג הָאָדָם כָּל מִדּוֹתָיו לְכָל מִינֵי פְעֻלוֹתָיו עַל פִּי הַיֵּשֶׁר וְהַמוֹסָר.³² וְכֵלֵל³³ חֲכָמֵינוּ זְכוּנָם לְבִרְכָּה: כָּל שֶׁהִיא³⁴ תַּפְאֶרֶת לְעוֹשִׂיהָ³⁵ וְתַפְאֶרֶת לֹא מִן הָאָדָם (אבות ב, א),³⁶ דְּהֵינּוּ, כָּל הַהוֹלֵךְ אֶל תַּכְלִית הַהֻטָּבָה הָאֱמִתִּית, דְּהֵינּוּ, שֶׁתּוֹלְדָתָהּ חֲזוֹק הַתּוֹרָה וְתַקּוּן אֲחֻת הַמִּדִּינּוֹת. הָאֲהָבָה, שֶׁיְהִי נִקְבָּע בְּלֵב הָאָדָם אֲהָבָה אֵלָיו יִתְבָּרַךְ עַד שֶׁתַּעֲוֹרֵר נַפְשׁוֹ לַעֲשׂוֹת נַחַת רוּחַ לִפְנֵי, כְּמוֹ שֶׁלְּבֹ מִתְעוֹרֵר לַעֲשׂוֹת נַחַת רוּחַ לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ,

הערות וביאורים

היראה היא יראת הרוממות וכו', ופרק כד, 'בביאור מידת יראת החטא', עמ' תד: 'ויש יראת הרוממות וזהו המין השני' וכו'.³⁰ השווה מורה הנבוכים ח"ג פרק נב. 31. בס"ו פרק ב, 'חובת האדם אל בוראו', עמ' לד, מפרש: 'ויקנה בעצמו הטובות כגון הענוה, הרחמנות, הנדיבות וכיוצא בהן, וירחיק מעצמו הרעות כגון הגאווה, האכזריות, הכילות ודומיהן'.³² דברי רמח"ל כאן הם על דרך ההבחנה שמבחין הרמב"ם בשמונה פרקים פרק ה ובמשנה תורה הלכות דעות פ"א ה"א, בין המידות, והן תכונות הנפש, ובין הפעולות המתחייבות מהן. שכל מידה שולטת בתחום מסויים של התנהגות האדם, כגון הכעס, הגאווה, נדיבות הלב, התאוות הגופניות, ועוד. ולזה מתכוון רמח"ל בהזכירו 'כל מידותיו לכל מיני פעולותיו'. [על הסגנון 'כל... לכל' שבו משתמש רבינו כאן, ראה לדוגמה במדבר יח, ט].³³ בס"ו פרק ב, 'חובת האדם אל בוראו', עמ' לד, מנוסח כך: 'וכבר כללו חכמים כלל גדול להבחין בו המדות, הטובות הן אם רעות: כל שהיא תפארת וכו'.³⁴ בד"ר: 'שהוא'. התיקון ע"פ המקור, וכן בכתה"י.³⁵ לפי רבינו 'לעושיה' הוא הבורא יתברך שהוא מקור הדרך הישרה. לפירוש זה השווה התוס' בנדרים כב, ב: 'לעושיה, להקב"ה, ותפארת לו מן האדם, שבני אדם מקלסים אותו', ופירוש 'יש מפרשים' המובא בבית הבחירה לר"מ המאירי על מסכת אבות ב, א, מהדורת מכון אופק, עמ' 66: 'כל שהיא תפארת לעושה וכו'. יש מפרשים לעושה על הקב"ה, שהוא נקרא פועל ועושה על כל דבר'. והשווה עוד פירוש רבינו יונה לאבות שם: 'בהעשות המצות הקדוש ברוך הוא מפואר בהן והן תפארת לעושיהן, כי תפארתו היא תפארת אמיתית בבני אדם'.³⁶ ראה פיה"מ להרמב"ם אבות שם.

מסלת ישרים השלם הקדמות הרב המתבר

ויצטער אם חסר זה מצדו³⁷ או מאחרים ויקנא על זה, וישמח שמחה רבה³⁸ בעשותו דבר מזה.³⁹

שלמות הלב הוא⁴⁰ שתהיה העבודה לפניו יתברך בטהר הפונה, דהינו, לתכלית עבודתו בלבד ולא לשום פניה אחרת. ונכלל בזה שיהיה לבו שלם בעבודה ולא כפוסח על שתי הסעפים⁴¹ או פעושה מצות אנשים מלמדה,⁴² אלא שיהיה כל לבו נתון לזה.⁴³

שמירת כל המצוות, כמשמעו, דהינו, שמירת כל המצוות כלן בכל דקדוקיהן ותנאיהן.⁴⁴

והנה כל אלה כללים צריכים פרוש גדול. ומצאתי לחכמינו זכרונם לברכה שפללו החלקים האלה⁴⁵ בסדר וחלוק אחר⁴⁶ יותר פריטי ומסדר לפי ההדרגה

הערות וביאורים

37. השווה פרק יט, 'בחלקי החסידות', עמ' שעה: 'אך הכונה האמתית המצויה בחסידים... הוא שיהיה אדם עובד רק למען אשר כבודו של האדון ברוך הוא יגדל וירבה. וזה יהיה אחר... ויהיה חומד ומתאוה אל הגדלת כבודו ומצטער על כל שימעט ממנו... ויתאוה שמצד כל שאר בני האדם יהיה כמו כן, ויצטער ויתאנח על מה שממעטים שאר בני האדם'. 38. השווה להלן פרק יט, 'בחלקי החסידות', עמ' שעא: 'השני הוא השמחה, והוא עיקר גדול בעבודה', ופרק טז, 'בביאור מידת הטהרה', עמ' שמז: 'אמנם אוהבי ה' וחפצי עבודתו, הנה שמח לבם להראות אמיתת אהבתם לפניו יתברך ולהתעצם בצרופה וטהרתה'. 39. אחד מביטוייה של האהבה היא הרגשת השמחה הרבה שהאוהב מרגיש כל אימת שמזדמן לו לעשות נחת רוח לנושא אהבתו. ולפיכך השמחה הרבה ששמח העובד את ה' בעשותו רצונו של מקום הוא חלק חשוב בעבודת ה'. 40. שיעורו: שלמות הלב שהכתוב מתכוון לה כשנאמר 'ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך' (דברים ו, ה), הוא וכו'. 41. ע"פ מלכים א יח, כא. והשווה ספרי דברים פסקה לב: 'דבר אחר בכל לבבך בכל לבבך, שלא יהיה לבך חלוק על המקום'. 42. ע"פ ישעיה כט, יג. ראה לעיל עמ' רלח, והערה 18 שם. 43. כלומר, שני פנים ל'שלמות הלב' (או ל'שלמות המחשבה כבס"ו ב'חובת האדם אל בוראו', עמ' לד), שיהיה לבו (או כוונתו) מכוון כולו לתכלית עבודתו יתברך בלבד ולא לשום פניה אחרת בעבודתו, ושיהיה כל לבו (או כוונתו) נתון לכך. 44. להגדרה מדויקת של המונח 'תנאים', ראה מ"ש בס"ו ריש פרק כא, 'בחלקי החסידות', הערה 4. 45. העניינים האחרים שנזכרו בפסוק, והם: היראה, ההליכה בדרכיו, האהבה והעבודה בלב. 46. בס"ו פרק ב, 'חובת האדם אל בוראו', עמ' לה, ביאר רבינו שחלקים אלה הם אותם העניינים שהזכיר משה רבינו בדברים

המוצטרכת בהם לקנות אותם על נכון. והוא מה שאמרו בברייתא, הובאה במקומות שונים בש"ס,⁴⁷ ואחד מהם בפרק לפני אידיהן,⁴⁸ זה לשונם: מפאן אמר רבי פנחס בן יאיר: תורה מביאה לידי זהירות, {זהירות⁴⁹ מביאה לידי זריזות, זריזות מביאה לידי נקיות, נקיות מביאה לידי פרישות, פרישות מביאה לידי טהרה, טהרה מביאה לידי חסידות, חסידות מביאה לידי ענוה, ענוה מביאה לידי יראת חטא, יראת חטא מביאה לידי קדשה, קדשה מביאה לידי רוח הקדש, רוח הקדש מביאה לידי תחית המתים} (עבודה זרה כ, ב). והנה על פי הברייתא הזאת הספמתי לחבר חבורי זה, ללמוד לעצמי ולהפזיר לאחרים תנאי העבודה השלמה למדרגותיהם, ואבאר בכל אחד מהם ענינו וחלקיו או פרטיו, הדרך לקנות אותו, ומה הם מפסידיו והדרך לישמר מהם.⁵⁰ כי אקרא בו אני וכל מי שימצא בו נחת, למען נלמד ליראה את ה' אלקינו (ראה דברים יד, כג), ולא תשכח ממונו חובתנו לפניו.⁵¹ ואשר חמירות הטבע

הערות וביאורים

י, יב-יג, אלא שמשה רבינו סידר אותם לפי סוגי החובה אשר עלינו והחכמים סידרום לפי סדר קנייתנו אותם. כי ודאי מלאכה גדולה היא לקבוע הדרכים האלה בנפשנו ולהרגיל עצמנו בהם, ואי אפשר להגיע אל סופם פעם אחת, אבל צריכים אנו לקנות אותם בהדרגה מעט מעט. ⁴⁷ דברי ר' פנחס בן יאיר מובאים בסוף מסכת סוטה, אם כהמשכה של המשנה האחרונה של המסכת - כך בדפו"י, בע"י ובהרבה כתבי יד של משנת סוטה - או כברייתא - עיין מלאכת שלמה ותוספות יו"ט. הברייתא הובאה בכמה כתבי יד של מסכת כתובות בדף מז, א, ראה דקדוקי סופרים השלם לכתובות, עמ' שלז-שלח, ובירושלמי שבת פ"א ה"ג (ג, ג); שקלים פ"ג ה"ג (מז, ג). יש לציין שרבינו כאן כותב שהברייתא הובאה 'במקומות שונים בש"ס ואחד מהם בפ' לפני אידיהן', ואילו בס"ו כתב רק שהובאה 'בש"ס מ' ע"ז'. ועיין 'מאה שערים' (לר"א קפשאל), מהדורתנו, עמ' תצו, ומ"ש בהערות שם. ⁴⁸ בד"ר: 'אידיהן'. התיקון ע"פ המקור. ⁴⁹ רבו נוסחאותיה של הברייתא במקורות השונים בהם הובאה; השלמנו הנוסח לפי הסדר שעל פיו ערך רבינו את ספרו. ⁵⁰ ב'מסילת ישרים' נקט רמח"ל הדרך בביאור כל המידות לבאר תחילה את המידה עצמה וחלקיה, אחרי כן דרך קנייתה, ואחרי כן ביאור מפסידיה. ראה ס"ו פרק א, 'איש חכם היה', עמ' יג, ק"ה אך אמר נא לי, וראה מ"ש שם בהערה ⁶², שבשלושת השאלות/התמיהות שבאותו קטע מביאנו רבינו בסוד תכנית עריכת החיבור. ⁵¹ כדבריו בפיסקה הראשונה הפותחת את ההקדמה, מניח רבינו גם בקטע זה,

מסלת ישרים השלם הקדמות הרב המחבר

משתדל להסיר מלבנו, הקריאה וההסתכלות יעלה על זכרוננו ויעירנו אל המצוה עלינו.

וה' יהיה בכסלנו⁵² וישמור רגלנו מלכד. ותתקיים בנו בקשת המשורר האהוב לאלהיו:⁵³ הורני ה' דרכך אהלך באמתך יחד לבבי ליראה שמוך (תהלים פו, יא), אמן בן יהי רצון.

הערות וביאורים

בענוותנותו, שהקורא בחיבור הזה לא יגלה בו חידושים שלא היו ידועים לו לפני קריאתו אלא מעט. ועיקר התועלת שיפיק הקורא ממנו בחזרה עליו וההתמדה בקריאתו להזכירו את הדברים הנשכחים מבני האדם בטבע. כאן מוסיף רבינו, ביתר ענוה, שמטרתו בחיבור הזה היתה 'ללמד לעצמו ולהזכיר לאחרים' תנאי העבודה השלמה. וכך הוא מצהיר בצרפו את עצמו עם קוראיו בלשון רבים בגוף ראשון: 'כי אקרא בו אני וכל מי שימצא בו נחת, למען נלמד ליראה את ה' אלקינו'.⁵² ע"פ משלי ג, כו. לפי פשוטו הכוונה: וה' יהיה משעננו, מבטחנו, ותקוותנו. השווה רש"י, ראב"ע ורלב"ג שם. או לפי מדרשו: וה' יהיה עמנו בדברים שאנו כסילים בהם, וישמרנו מיצר הרע. השווה פירוש השני של רש"י למשלי שם, עפ"י ירושלמי פאה פ"א ה"א (טו ע"ב). ועיין גם ספרי במדבר פיסקה מ.⁵³ הכינוי 'אהוב לאלקיו' נאמר בנחמיה יג, כו על שלמה המלך, ורבינו מכנה בו גם את דוד אביו.

בין המסילות

עיון משווה

בין 'מסילת ישרים סדר ויכוח'

ובין 'מסילת ישרים סדר פרקים'

מהדורה מעודכנת

- |

| -

- |

| -

תוכן

פתיחה תכז

על התורה תכז

סדר ההדרגה בקנין המידות תכח
ההבדל בין שני החיבורים ביחס ל'תורה' תל
ראשיתו של פרק ה ב'סדר פרקים' תלב
התורה האלוקית תלג
סיכום תלה

'חובת האדם אל בוראו' ב'סדר ויכוח' וב'סדר פרקים' תלו

השיטה המוטעית ודחייתה תלז
השיטה הנכונה תלט
השיטה המוטעית ב'סדר פרקים' תמ
השיטה הדחויה שונה משיטתם של חכמי ישראל בכל הדורות תמא

'הקדמת הרב המחבר' בראי כתב היד תמג

הביקורת על הזנחת העיון בשלמות העבודה, בס"ו ובס"פ, והסיבות לכך תמג
ההבחנה בין החסידות החכמה ובין החסידות השוטה, בס"ו ובס"פ תמז
תעניות, סיגופים ואמירת תהלים תמט
חובת העיון בדרכי העבודה התמימה תנב

על המעבר מ'סדר ויכוח' ל'סדר פרקים' תנה
שינויים משמעותיים שהוכנסו ב'סדר פרקים' תנז

על הגאים ב'סדר ויכוח' וב'סדר פרקים' תסג

[תכה]

נוסחאות המשלימות זו את זו תסה

תסו 'מידת הקדושה' ב'סדר ויכוח' וב'סדר פרקים'

'מסילת ישרים' - משנת חסידות תע

שורש החסידות ועניינה תעא

תעב הקבלה בין 'מסילת ישרים' ו'ספר חסידים'

דעת הרמב"ן בהרחבת המצוות תעה

[תכו]

בין המסילות

קכו, עמ' קט; שם, כללים ראשונים, סי' ט, עמ' רנג; דרך ה', ח"א, פ"ד, אות ז; אוצרות רמח"ל, עמ' קפג.

'מסילת ישרים' – משנת חסידות

משנת החסידות והפרישות היא יסודו ונקודת מרכזו של 'מסילת ישרים'. כך פותח החסיד את דבריו בתחילת הפרק 'חובת האדם אל בוראו': 'הנה העיון המצטרף לחסידות ולפרישות הוא, ראשונה, לדעת מה היא באמת חובת האדם אל בוראו, מה ה' אלקינו שואל מעמנו ובמה נתרצה אליו יתברך'. החסידות והפרישות הנזכרות כאן אינן המידות הנקראות בשם זה בברייתא של רבי פנחס בן יאיר – שהרי הוא עתה בא לבאר כלל חובת האדם אל בוראו ובמה נתרצה אליו יתברך – אלא הכוונה למשנת החסידות בכללה, שהפרישות היא בת זוג לה, אלא שהאחת בתחום העשייה והאחרת בתחום הנמנע. וכדברי החסיד כך הם דברי רמח"ל בפתחת ה'הקדמה' לסדר פרקים: 'יסוד החסידות ושרש העבודה התמימה הוא שיתברך ויתאמת אצל האדם מה חובתו בעולמו, ולמה צריך שישם מבטו ומגמתו בכל אשר הוא עמל כל ימי חייו'.

בראש מידת החסידות אומר החכם:

כל דבריד שמעתי אותם בחשק נמרץ והקשבתי לה בתאוה רבה, יען באמת הגיעוני חדשים ממש אשר לא דמיתי ולא עלתה על לבי. אך תאותי עתה לשמע דבריד על מדת החסידות הנה עולה על הכל עד בלי שיעור, והגני מיחל לה כמטר וכמלקוש לדעת על מה נוסדו אדני המדה הזאת לפי דעתך.

ואנו חשים בדברי החכם מיפנה מכריע בשיחה שניהל עם החסיד. כאן הוא הגיע להכרה, שהחסידות, שהיא יסודה ומרכזה של עבודת ה' התמימה והרצויה, חכמה עמוקה היא, מה שראוי לכל בעל שכל להודות עליו. והוא אומר שעד עתה הקשיב להרצאת החסיד בבארו את המידות שנמנו בברייתא מתחילתה ועד לחסידות, בחשק נמרץ ותאוה רבה, אבל חשקו לשמוע איך יבאר את מידת החסידות עולה על הכל עד בלי שיעור. כי מידת החסידות עולה על הכל, כיון שהיא מרכזן של כל המידות. וכך כותב רמח"ל בסוף ס"פ:

ואתה קורא נעים, ידעתי שכמוני תדע אשר לא כליתי בספרי זה את כל חקי החסידות, ולא אמרתי כל מה שיש לומר בענין זה, כי אין לדבר סוף ואין להתבונן תכלית... וזה פשוט, כי כל אדם, לפי האמנות אשר בידו והעסק

[תע]

‘מסילת ישרים’ – משנת חסידות

אשר הוא עוסק, כך צריך לו הישרה והדרך. כי דרך החסידות הראוי למי שתורתו אמנותו אינו דרך החסידות הראוי למי שצריך להשכיר עצמו למלאכת חברו, ולא זה וזה דרך החסידות הראוי למי שעוסק בסחורתו. וכן כל שאר הפרטים אשר בעסקי האדם בעולם, כל אחד ואחד לפי מה שהוא, ראויים לו דרכי החסידות... וכבר יכול להיות חסיד גמור איש אשר לא יפסק מפיו הלמוד, כמו מי שמפגי צרכו הוא בעל מלאכה פחותה.

וכך מסתיים גם ס"ו:

הנה כללתי לך עד הנה בקצור את אשר קבצתי מעיוני בהתבודדותי ופרישותי, אשר שאלתני מתחלה. וידעתי שלא תחשב שכבר כליתי כל מה שיש לי ליאמר בענין הזה, כי איש חכם אתה וכמוני ידעת שאין לפרטים קץ ותכלית... וזה פשוט, כי כל אדם, לפי האמנות אשר בידו והעסק אשר הוא עוסק, כך יצריך לו הישרה והדרך וכו'.

נמצא שמשנת רמח"ל ב'מסילת ישרים' משנת החסידות היא, והחסידות היא יסודו ומרכזו של כל החיבור. שהמידות שמתחילת הברייתא מובילות הן לקנין הפרישות והחסידות, והמידות שלאחריהן נובעות מן הקנין הזה והן תנאי לקיומן. עד הקדושה שעניינה כפול: תחילתה מה שהאדם מקדש את עצמו, וסופה מה שמקדשים אותו, ושניהם כלולים באותה מדרגה.²⁸

שורש החסידות ועניינה

כך נתבאר עניינה של מידת החסידות בין בס"ו (עמ' קנד-קנה) ובין בס"פ (עמ' שנא-שנב):

שרש החסידות הוא מה שאמרו זכרונם לברכה: אשרי אדם שעמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו (ברכות יז, א). והענין הוא, כי הנה המצוות המטלות על כל ישראל כבר ידועות הן וחובתן ידועה עד היכן היא מגעת. אמנם מי שאוהב את הבורא יתברך שמו אהבה אמיתית, לא ישתדל ויכון לפטר עצמו במה שכבר מפרסם מן החובה אשר על כל ישראל בכלל; אלא יקרה לו כמו שיקרה אל בן אוהב אביו, שאלו יגלה אביו את דעתו גלוי מעט שהוא חפץ בדבר מן הדברים, כבר ירבה הבן בדבר ההוא ובמעשה ההוא כל מה שיוכל.

28. עיין עמ' רכב.

בין המסילות

ואף על פי שלא אמרו אביו אלא פעם אחת ובחצי דבור, הנה די לאותו הבן להבין היכן דעתו של אביו נוטה, לעשות לו גם את אשר לא אמר לו בפרוש, כיון שיכול לדון בעצמו שיהיה הדבר ההוא נחת רוח לפניו, ולא ימתין שיצוהו יותר בפרוש או שיאמר לו פעם אחרת... כמקרה הזה יקרה למי שאוהב את בוראו גם כן אהבה נאמנת... ותהיינה לו המצוות אשר צוים גלוי ומפרסם לגלוי דעת לבד לדעת שאל הענין ההוא נוטה רצונו וחפצו יתברך שמו. ואז לא יאמר די לי כמה שאמור בפרוש, או אפטר את עצמי כמה שמטל עלי על כל פנים, אלא אדברא, כיון שכבר מצאתי ראיתי שחפצו יתברך שמו נוטה לזה, יהיה זה לי לעינים להרבות בענין הזה ולהרחיב אותו בכל הצדדין שאוכל לדון שרצונו יתברך חפץ בו. וזהו הנקרא עושה נחת רוח ליוצרו. נמצא כלל החסידות הרחבת קיום כל המצוות בכל הצדדין והתנאים שראוי ושאפשר.

הקבלה בין 'מסילת ישרים' ו'ספר חסידים'

משנת חסידות זו השמה את הדגש על 'הרחבת כל המצוות' מוצאת את ביטוייה ב'ספר חסידים' בכמה וכמה מקומות. המושג 'רצון הבורא' ו'להעמיק לעשות את רצון הבורא' הוא יסוד מוסד ב'ספר חסידים'.²⁹ ש'רצון הבורא' איננו מצטמצם בגבולות המצוות המחייבות שבתורה שבכתב ושבעל פה בלבד, ועל החסיד מוטלת החובה לגלות את המרומז ועולה מדברי התורה ומדברי החכמים המפורשים, ללמוד מהם לקחים נוספים, דתיים ומוסריים הנוגעים לפרט ולחברה. ולמעשה למטרה זו נתחבר 'ספר חסידים' וספרים אחרים של 'חסידי אשכנז' ללמד את לקחיה של שיטה זו. ואין כאן המקום לפרט את המקומות האלה המפוזרים ב'ספר חסידים' ושאר חיבורי 'חסידי אשכנז'.

בסימן הראשון של 'ספר חסידים', המשמש כהקדמה לספר בכל המהדורות, נתבארה שיטה זו והכרח. וז"ל:

ומצינו בתורה שכל מי שיכול להבין אע"פ שלא נצטוו נענש עליה שלא שם על לב. שנאמר (במדבר לא, יד) ויקצף משה על פקודי החיל שרי האלפים ושרי המאות הבאים מצבא המלחמה, ויאמר אליהם החייתם כל נקבה, ולמה

29. ראה 'ספר חסידים', מהד' ברלין, סי' א, כז-כח, רכח (סי' רי במהד' הרב מרגליות), תתקפד, ועוד.

לא ענו לו למה לא צוית לנו, והלא לא אמרת לנו להמית הנשים. אלא שידע משה שהיו חכמים ובקיאים לדון קל וחומר, ומה כנענים שכתוב בהן (דברים כ, טז, יח) לא תחיה כל נשמה למען אשר לא ילמדון אתכם לעשות וגו' וכתוב (שם ז, ד) כי יסיר את בנך מאחרי שמא יחטיאך להבא, אלו שכבר חטאו והחטיאו לא כל שכן, והיה לכם לדון קו"ח. וכן למה לא אמר בלעם כשאמר לו המלאך (במדבר כב, לב) על מה הכית את אתונך, מה עון יש שהכיתי את אתוני, ואפילו צער בעלי חיים אין כאן שלא רבצה מחמת משאוי כבד, כשלחצה רגלו אל הקיר, למה לא היה לו להכותה והיה לו לומר מה עון עשיתי. אלא שהיה לו לחשוב שמא שלא ברצון הקב"ה שהוא לא נתן לו רשות אלא להגיד להם העתידות...³⁰

סימן אחד ב'ספר חסידים' המקביל הקבלה מלאה לדברי רמח"ל בביאור מידת החסידות, הוא סימן תתרו ב'ספר חסידים', מהדורת יהודה וויסניצקי, ברלין תרנ"א.³¹ החפיפה בין שני הנוסחים מצביעה על השפעה שהשפיע 'ספר חסידים' על 'מסילת ישרים' בנושא זה,³² אם כי אצלו הדברים קיבלו תכנים מיוחדים לפי דרכו. וזה הדבר.

נצטט את הסימן הזה ב'ספר חסידים' ונסכם את תוכנו, ואחרי כן נקביל את דבריו לדברי רמח"ל. הענין פותח בהצעה: 'לא תאמר אכבדהו במה שכתוב בתורה, אלא אפילו בדבר שאין כתוב אלא במה שתוכל לחשוב בזה חפץ הקב"ה שתשים בדעתך זה אעשה לכבוד הקב"ה'. ולהוכחה הוא מביא מאמר רב יהודה בשם שמואל במגילה כז, ב, שמותר להשתין מים בתוך ארבע אמות של תפלה, ומתבאר שם שמותר לכתחילה, 'ואחר כן מה כתיב: שאלו תלמידיו את ר' זכאי במה הארכת ימים, אמר להם מעולם לא השתנתי מים בתוך ארבע אמות של תפלה, ולא כניתי

30. ביטוי מפליג של גישה זו נמצא בפירוש הניתן לפסוק באיוב לו, כג ב'ספר חסידים' סי' תקסז (בד' בולוניה ואילך; סי' תתקנו במהד' ברלין). ועיין גם בערוגת הבשם, ח"א, עמ' 171.

31. זוהי המהדורה הארוכה של 'ספר חסידים' המצויה בשלמותה אך ורק בכת"י פרמה. המהדורה הקצרה נדפסה בבולוניה בשנת רח"צ, אחרי כן בבאזל שמ"א, ומאז נדפסה פעמים הרבה עד למהדורת הרב ראובן מרגליות.

32. ברי שהכיר רמח"ל את ספרי היראה והחסידות שנתחברו לפניו ובכללם גם חיבוריהם של 'חסידי אשכנז' ו'ספר חסידים' בפרט. ויש להניח שהושפע מהם במידה מסויימת, אלא שבירר שיטה ודרך לעצמו. למשל, בנושא הסיגופים ותשובת-המשקל בודאי שלא קיבל את שיטתם של 'חסידי אשכנז'. ואכמ"ל.

בין המסילות

שם לחבירי ולא ביטלתי קידוש היום'. ועוד מביאה הגמרא אחרי כן שורה של סיפורים על תנאים ואמוראים ששאלו אותם תלמידיהם 'במה הארכת ימים', ובעל 'ספר חסידים' מביא את כולם: 'שאלו תלמידיו את ר' אלעזר בן שמוע במה הארכת ימים, אמר מעולם לא עשיתי בית הכנסת קפנדריא ולא פסעתי על ראשי עם קדוש ולא נשאתי כפי בלא ברכה. שאלו תלמידיו את ר' פרידא במה הארכת ימים, אמר מימי לא קדמני אדם בבית המדרש ולא אכלתי מבהמה שלא הורמו מתנותיה, ולא ברכתי לפני כהן... שאלו תלמידיו את ר' נחניא בן הקנה במה הארכת ימים, אמר להן מימי לא נתכבדתי בקלון חבירי כי הא דרב הונא הוה אזיל ודרא מרא אכתפיה... ולא עלתה עמי קללת חבירי על מיטתי... שאל רבי את ר' יהושע בן קרחה במה הארכת ימים... אמר לו מימי לא נסתכלתי בדמות אדם רשע... שאלו תלמידיו את ר' זירא ואמרי לה את רב אדא בר אהבה במה הארכת ימים, אמר להם מימי לא הקפדתי בתוך ביתי ולא צעדתי בפני מי שגדול ממני, ולא הרהרתי במבואות המטונפות, ולא הלכתי ארבע אמות בלא תורה ובלא תפילין, ולא ישנתי בבית המדרש לא שינת קבע ולא שינת עראי ולא ששתי בתקלת חבירי ולא קראתי לחבירי שם בחניכתי'.

ומעיר בעל 'ספר חסידים': 'הרי בכל אלה אין כלל אחד מן המצות, ויש לתמוה באלה אפילו יש להם רמז מן התורה לא נאמר בהם אריכות ימים, הרי אחד מהם לא אמר על שקיימתי כיבוד אב ואם שכתוב בו אריכות ימים, ושאר דברים שכתוב בהם אריכות ימים, שאילו היה כן נמצא אתה מוציא לעז על הצדיקים שלא האריכו ימים, אלא לא בעבור זה, כי הרבה קיימו כל מה שכתוב בתורה ולא האריכו ימים, ומה ששאלו התלמידים לפי שידעו שכמה חכמים לא האריכו ימים וקיימו כל התורה, לכך שאלו איזה דבר עשו... ואמרו: לפי שהוספתי מדעתי על התורה מה שחשבתי שמא טוב בעיני הקב"ה שאחמיר על עצמי מזה, והוספתי לעשות פעמים שאין הלכה כן ואעפ"כ הוספתי להחמיר על עצמי, והקב"ה כיון שראה שהוספתי יותר מחבירי, האריכו לי ימי'. ומסיק: 'הרי מכאן כל מי שמוסיף גדרים יותר ממה שכתבו שעושה רצונו של הקב"ה אם הלכה כאחד להקל ולהחמיר, חוץ ממחלוקת, וחוץ ממאן דסתרי אהדדי בית שמאי ובית הלל³³ שהרי ר' טרפון החמיר עליו ונסתכן'. ופירוש הדברים, שמכאן הוכחה שכל מי שמוסיף גדרים יותר ממה שכתוב הוא עושה רצונו של הקב"ה, חוץ מחומרות הסותרות זו את זו, וחוץ מבית שמאי

33. נראה שצ"ל: 'חוץ ממאן דסתרי אהדדי, חוץ ממחלוקת בית שמאי ובית הלל'. ראה להלן.

ובית הלל, 'שהרי ר' טרפון החמיר עליו ונסתכן'. ראה עירובין ו, ב; ראש השנה יד, ב; חולין מג, ב – מד, א.³⁴

וכן אתה מוצא ב'מסילת ישרים' בפרק 'בחלקי החסידות' (בס"ו ובס"פ) שהביא את כל המעשים האלה המובאים במגילה בפרק בני העיר (כז, ב – כח, א) להוכיח על ידם כלל החסידות שקבע, שהוא הרחבת קיום כל המצוות בכל הצדדין והתנאים שראוי ושאפשר, והרחבה זו של החסידות היא במה שנוגע אל דקדוקי המצוות, ובמה שנוגע בין אדם לחבירו, להיות מטיב לבריות ולא מרע להם, וזה בין בגוף, בין בממון, בין בנפש. לא השמיט רק: שאל רבי את ר' יהושע בן קרחה במה הארכת ימים, ואמר לו: מימי לא נסתכלתי בדמות אדם רשע.³⁵ הצד השווה שבין בעל 'ספר חסידים' ובין רמח"ל שהם מוכיחים ממעשים אלו שכל מי שמוסיף יותר מהמצווה הוא עושה רצונו של מקום. אלא שבעל 'ספר חסידים' הוסיף ההסבר שיש בזה משום מדה כנגד מדה, שזה שהוסיף במצוה לעשות רצון הבורא, לעומת כן מוסיפים לו על ימיו. רעיון זה אינו מופיע ב'מסילת ישרים'. וההערה מרבי טרפון שהחמיר על עצמו ובכל זאת נתחייב בנפשו, שבעל 'ספר חסידים' מוציא אותה מכלל החומרות שמצוה לנהוג בהן, מעיר עליה גם רמח"ל, וכתב פירוש נפלא בטעם הדבר שהתחייב בנפשו. ראה: ס"ו בראש פרק 'בחלקי החסידות', עמ' קנז-קנח; בסוף פרק 'במשקל החסידות', עמ' קצא-קצב; ובס"פ, סוף פרק כ, עמ' שפג-שפד.

דעת הרמב"ן בהרחבת המצוות

רעיון זה, שעל ירא ה' להוסיף על חיובי התורה ברוח מצוות התורה, כי לא כל המצבים ולא כל האפשרויות נתפרשו בתורה, נמצא גם בדברי הרמב"ן הידועים בפירושו על התורה בראש פרשת קדושים, שם הוא מפרש את הכתוב בויקרא יט, ב 'קדושים תהיו', כציווי כללי לכמה וכמה מצוות שלא נתפרשו בתורה. והיינו, 'שנהיה פרושים מן המותרות, שלא ישמש אלא כפי הצורך בקיום המצוה, ויקדש עצמו מן היין במיעוטו, מכיון שקרא הכתוב לנזיר קדוש, ויזכור הרעות הנזכרות

34. לסימן זה השווה עוד 'ספר חסידים' סי' רי במהד' הרב מרגליות וסי' רכח במהד' ברלין. שם הובאה תמצית הדברים שבסימן זה.

35. ונימוקו עמו, שאין ממעשה זה ראייה לא להרחבת המצוות שבין אדם למקום, ולא להרחבת ההטבה שהחסיד חייב להטיב לבריות, שהם הדברים שביקש להביא להם ראייה.